

RAPPORT

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Troms

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Innhold

Forord.....	3
I. Troms /Romssa/Tromssa – landskap og kulturhistorie	4
II. Omtale av de enkelte landskapene	9
1. Nordre Arnøya / Davit Árdni / Aartnansaari.....	9
2. Reisadalen / Raisinvankka / Ráisávži.....	13
3. Spildra, Skorpa og Nøklan / Spittá, Skárfu ja Lohkkalsuol / Pitansaari, Karfunsaari ja Lokkala	16
4. Skardalen og Manndalen / Skárfvággi ja Olmmáivággi / Skaarfvankka ja Olmavankka	20
5. Skibotn / Ivgobahta/ Yykeänperä	25
6. Storfjord / Omasvuotna / Omasvuono.....	27
7. Tromsdalstind – Tromsdalen – Breivikeidet / Sálašoaivi – Romssavággi – Guohcavuopmi	30
8. Målselvdalen	35
9. Leinavann / Lenesjávri.....	37
10. Yttersida av Senja / Sáččá fávllebeal.....	41
11. Gratangen / Rivtták	45
12. Markebygdene i Skånland/Skánik.....	49
13. Bjarkøya	53
14. Dale, Alvestad, Grøtavær og Skarstein.....	55
15. Kveøya og Borkenes–Vik	59

Kulturhistoriske landskap av
nasjonal interesse i Troms

Riksantikvaren 2018
www.ra.no

ISBN 978-82-75-74125-5 (PDF)

Omslagsbilder:

Øverst: Utsikt mot Sifjorden i Torsken med fiskeværet Sifjord som er særlig kjent for sin betydning i ringnotfisket etter sild.

Foto: Hans-Peder Pedersen

Nederst: Gravholme i Leinavann/Lenesjávri.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget

Design: Melkeveien Designkontor AS

Forord

Landskapet er som en levende historiebok. Det forteller om liv og virksomhet i Norge slik det en gang var, om hvordan livet har endret seg opp gjennom århundrene, og hvordan det er i dag. Sporene etter tidligere tiders mennesker finnes overalt i landskapet, så vel i det åpne jordbrukslandskapet som i skog og mark, på fjellet og ved kysten.

Landskapet har alltid vært i endring, og vil alltid være det, men tempoet og omfanget av endringene øker i en slik grad at viktige verdier står i fare for å gå tapt for alltid. Framtidens mennesker skal også leve i og av landskapet. Utfordringen er å forvalte landskap slik at vi bevarer og videreutvikler det i et langsiktig perspektiv.

For å bidra til å ivareta nasjonalt viktige landskap utarbeider Riksantikvaren et landsomfattende register over *Kulturbhistoriske landskap av nasjonal interesse* (KULA). Det gjøres på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet og gjennomføres i nært i samarbeid med regional kulturminneforvaltning og med involvering av kommunene. Kulturminneforvaltninga sier med dette klart ifra om hvilke landskap som har nasjonale interesser og ønsker slik å bidra til en mer forutsigbar arealplanlegging. Kommunene er den viktigste aktøren for å sikre at landskapsverdiene blir godt ivaretatt. Arealplanleggingen er særlig viktig, men god forvaltning kan i tillegg oppnås gjennom samarbeid med andre myndigheter og sektorer om bruk av landskap. Kommunene bør samarbeide aktivt med Troms fylkeskommune og Sametinget om arealplaner og tiltak som kan berøre KULA-områdene.

Rapporten omhandler de 15 landskapene i Troms som skal inngå i KULA-registeret. Et forslag ble sendt på høring i 2017. I høringsperioden ble det gjennomført møter med kommuner og andre myndigheter. I det endelige utvalget er arealet redusert for noen av områdene og det er gjort noen endringer i teksten. Rapporten starter med en kort innledning om landskap og kulturhistorie i Troms som gir en bakgrunn for omtalen av de enkelte landskap og setter dem inn i en regional sammenheng. Deretter presenteres KULA-områdene med kart og en kort beskrivelse, angivelse av landskapskarakter og begrunnelse for nasjonal interesse. Omtale av sårbarhet og råd om forvaltning gis til slutt. Rapporten er redigert av Riksantikvaren med utgangspunkt i et utkast skrevet av Troms fylkeskommune og Sametinget.

Rapporten er tilgjengelig på Riksantikvarens nettside www.ra.no. Landskapene blir også lagt inn i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden www.ra.no/askeladden og i Kulturminnesøk <https://www.kulturminnesok.no/>.

Hanna Geiran
riksantikvar

I. Troms / Romssa / Tromssa – landskap og kulturhistorie

LANDSKAPET

Landskapet i Troms består av dype fjorder, smale strandflater, brede innlandsbygder, spisse tinder, vidstrakte fjellvidder og områder med skjærgård. Det er lett tilgang til naturressurser, både på havet, på øyene, i skogen og på fjellet. Fjordsystemer og et nettverk av vannveier fra det som i dag er Sverige preger landskapet. De brede elvene og store vannene ble brukt til ferdsel over lange avstander gjennom hele vår historie. De første ti tusen årene kan vi snakke om en grenseløs bruk av arealene på Nordkalotten. I dag grenser Troms fylke til Sverige og Finland.

Troms fylke dekker hele 25 877 km². Store deler av fylket ligger lavere enn 100 meter over havet. I lange perioder etter istida sto havet høyere enn nå, og deler av innlandet var den gang kyst. Folk bosatte seg i Troms så snart kysten var isfri, og de eldste boplassene her er rundt tolv tusen år gamle. Siden den gang har kystområdene blitt brukt kontinuerlig, helt ut til de ytterste holmene. Da isen slapp taket i fjordbunnene og i innlandet, ble også disse områdene tatt i bruk. Bruksområdene strakte seg gjerne fra innlandet via fjordbunnen til storhavet.

Gjennom alle tider har Troms vært et møtested for folk og kulturer. I historisk tid er særlig nordfylket omtalt som arena for «tre stammers møte» - samer, kvener og nordmenn. Kulturmøtene utgjør et viktig bakteppe for å forstå landskapene og kulturhistorien i Troms.

RESSURSUTNYTTING I STEINALDER, JERNALDER OG FØRKRISTEN TID

Det er bevart mange boplasser fra steinalder og jernalderen i Troms. De største er orientert ut mot de marine ressursene, gjerne med tilgang til øyvær langs yttersida og daler med jaktterreng og beite innover mot fjellet. For omkring

4000 år siden ble det vanlig å drive med tamdyr, sannsynligvis sau, over hele landet. Også i Troms var det mye godt beiteland, på øyer, i fjellsider, langs fjæra og i dalene, både for rein og sau. Vegetasjonshistorien kan fortelle om områder med intensiv beiting i Troms allerede mot slutten av yngre steinalder og videre fram til yngre jernalder.

Like etter Kristi fødsel skrev den romerske historiefortelleren Tacitus om «Fenni» eller «finnene», et veidefolk på Nordkalotten som bodde i gammer eller telt og kledde seg i dyreskinn. Håløygen Ottars beretning fra 800-tallet om den nordligste delen av landet, forteller om verdiene som kunne hentes fra havet og om det dyrkede landet langs leia fram til Finnmark. Ottar beretter også om skattelegging av samene og om handel med flere folkeslag på Nordkalotten. I den islandske sagaen Rimbegla fra 1100-tallet nevnes Malangen som grensen mellom fastboende jordbrukere og de mer mobile samene. Troms er altså beskrevet i flere gamle kilder som grenseland mot samiske områder, og som det nordligste området der det var fast jordbruksbosetting. Om jordbruket besto av korndyrking eller grasproduksjon og beite, vet vi lite om fra disse kildene.

Jakt på fugl og sjøpattedyr var også en viktig næringsvei. Ottar skildrer blant annet hvordan samene langs kysten drev med fangst og fiske. De fanget sjøfugl, kobbe, hval og oter, samt innlandsdyr som bjørn, mår og rein i faste ressursområder. Denne landskapsbruken er forankret i det samiske *siida*-systemet. Det betyr at en gruppe, gjerne en familiegruppe, utnyttet de ulike ressursene innenfor sitt område til beste for alle i gruppen.

En type kulturminner som viser det tette handelssamvirket mellom den samiske fangstbefolkningen og

den norrøne befolkningen i jernalderen, er hellegropene som finnes i store mengder langs kysten av Nord-Troms, der det er få spor etter en bofast norrøn befolkning. Hellegropene er ikke funnet sør for Tromsø. De steinsatte gropene tolkes som ovner for utvinning av olje fra fugl og sjøpattedyr. De store samlingene med groper i enkelte områder vitner om en nærmest industriell tilvirkning av denne viktige handelsvaren.

I indre strøk av Troms, dvs. skog- og viddelandet i grensetraktene mot Sverige og Finland, finner vi reindriftas vinter- og høstbeiteland. Det består av vidstrakte lyng- og skogmarker, dalfører med store elver og små og store fiskevann. I høstbeitelandet finner vi også store fangstanlegg for villrein, i form av gropsystemer på slett mark og *çillat* eller oppmurte skyteskjul (bogasteller) i ur og morene. Bruken av fangstanleggene strekker seg trolig tusenvis av år tilbake i tid. De ligger ofte i områder som har rike bosettingsspor. Her kan vi finne boplasser og tufter fra yngre steinalder og tidlig metalltid og ildsted, tufter og teltboplasser fra jernalder og helt fram til våre dager. Andre, mer sjeldne fangstanlegg, ligger helt ut mot kysten, i dalfører mellom fjorder. Også i fangstsamfunnet holdt man tamrein til bruk som kjøre- og lastedyr, og som løkkedyr til villreinfangsten.

Ut fra dagens forskning antar vi at overgangen fra fangstsamfunn til reindriftssamfunn fant sted i senmiddelalderen i Troms. Reindriftssiidaene hadde sine vår- og sommerbeiter i fjellene langs Tromskysten, sentrert rundt større daler, og med elver, fjorder, sund og fjellpass som grenser. Under sommeroppholdet ved kysten drev reindriftssamene med fjordfiske, havfiske, kobbefangst og handel. I deler av året drev de med villreinfangst, men dette

Skaga på Spildra med Kvængtindan i bakgrunnen. I forgrunnen ses tufter fra steinalder/tidlig metalltid.

Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Marit Cruickshank

tok slutt på 1600-tallet da en mer ensidig reindriftsøkonomi ble etablert.

Dette mønsteret med utnyttelse av alle de ressursene hav og land kunne gi, fortsatte i mange områder inn på begynnelsen av 1900-tallet. Kystkulturen er basert på kunnskap om bærekraftig bruk av ressurser og landskap. Småskala jordbruk, utnytting av utmarksressurser, fiske og fangst ga mange bein å stå på og ga også motstandsdyktighet mot svingninger i klima og ressurstilgang. Ressursutveksling og handel mellom samene og den norrøne befolkningen og mellom sjøsamer og reindriftssamer, har også bidratt til dette. På samisk er *verddevuohhta* et sentralt begrep. Det brukes om et venneforhold mellom en reindriftsfamilie og en fastboende familie, som utveksler varer og tjenester.

Den førkristne samiske religionen var en naturreligion. Kulthandlinger ble utført i tilknytning til et bredt utvalg av hellige steder og offerplasser i landskapet. Slik noen av de norrøne gravene er plassert i landskapet, kan det se ut til at denne tilnærmingen også var aktuell for resten av befolkningen i førkristen tid.

HANDEL, STATSMAKT OG SKATTELEGGING

I vikingtida lå det norrøne maktsenteret i regionen i Tore Hunds og Asbjørn Selsbanes rike på Bjarkøy og Trondenes. Trondenes kirke med festningsvollen

er symbol for kristendommens og riksmaktens ekspansjon mot nord. Den første kirken sto trolig her før år 1100, mens den store steinkirken vi ser i dag var reist rundt midten av 1400-tallet.

På midten av 1200-tallet var Tromsø-området en nordlig utpost for den norske statsmakten, og det ble etablert en grense ved Lyngstuva mellom norsk og russisk skatteland. Festningen Skansen og den første Mariakirken på Prostneset i Tromsø ble symboler for sørnorsk maktutøvelse i nord.

Fra slutten av 1500-tallet var Troms grenseområde mellom kongeriket Sverige og kongeriket Danmark/Norge. Her konkurrerte Sverige og Danmark/Norge om suvereniteten, og handel med og beskatning av samene ble en viktig brikke.

I middelalderen var handelen med tørrfisk fra Nord-Norge til Europa etablert. Spesialisert fiske i kombinasjon med jordbruk og hjemmefiske dannet grunnlaget for en såkalt fisker-bondetilpassning som i stor grad var kjønnsdelt med ulike, men like viktige oppgaver fordelt mellom menn og kvinner. Utover 1500-tallet ble handelen med fisk monopolisert av kjøpmenn i Bergen, Trondheim og København. Dette resulterte i at det vokste fram en ny og viktig handelsforbindelse østover, fra 1700-tallet kjent som Pomorhandelen.

Samtidig grodde det også fram flere markeds plasser der handlende fra

Nordkalotten møttes. En av de eldste i Nord-Norge er markedet i Skibotn, første gang nevnt i 1571, og et av de største på Nordkalotten. Her møttes reindriftssamer, handelsmenn fra Tornedalen, norske handelsmenn og nordmenn, samer og kvener fra nærområdet. Markedet var sentralt for både handel og statlig skatteinnkreving.

Fra midten av 1700-tallet ble handelssystemene igjen endret. Nå kunne lokale kjøpmenn i nord få handelsprivilegier, mot at de også ble gjestgivere. Slik oppstod nær 300 privilegerte handelssteder i Nord-Norge fram til begynnelsen av 1800-tallet. I Troms fantes 10-15 slike handelssteder, av ulik betydning og alder, men som oftest knyttet sammen av tette familieband. Havnnes på Uløy i Nordreisa kommune er et velbevart eksempel på et slikt handelssted.

BOSETTINGSEKSPANSJON PÅ 1700-1800-TALLET

Fra 1600-tallet slo reindriftnomader seg ned i fjordbygdene blant sjøsamene og tok opp deres levemåte. Andre etablerte gårdsbruk i tidligere beite-/utmarksområder. I Sør-Troms kalles slike bygder for *markebygder*. Disse finner vi fra Malangen i Troms og videre sørover til nordre Nordland. De fleste markebygdene er lokalisert ovenfor gårdsbebyggelsen ved sjøkanten. Det vil si «oppe i marka», oppetter dalene,

I Moskodalen, en sidedal til Reisdalen, finner vi rester etter gruvedrift fra tidlig på 1900-tallet. Foto: Lise Brekmoe

på eidene – både på de store øyene og på fastlandet.

Særlig fra slutten av 1800-tallet ser man en utvikling mot større bofasthet i reindriften. Sommerdriften ble organisert i større siidaer. Boplassene til fjells ble forlatt. Familier slo seg i lag på større sommerboplasser i dalmunningene og i bygdene. Siidaene ble også større som følge av stor innvandring av reindriftssamer fra Kautokeino etter at grensen til Finland ble stengt i 1852. Kombinert med kraftig vekst i jordbruksbosettingen, skapte dette et stort trykk på beiteområdene. I denne perioden ser øyene langs Troms-kysten ut til å ha blitt tatt mer intensivt i bruk, også til helårs reindrift.

På 1700- og 1800-tallet kom det også en kvensk innvandring fra Finland-Sverige til Troms. Mye av innvandringen var basert på arbeid i de mange gruvene som var i drift i Vest-Finnmark og Troms, og mange flyttet rundt ettersom gruver åpnet og stengte. Men en del kvener ble også bofaste, og bosettingen skjedde da gjerne i områder med furuskog, en ressurs som er sentral i den kvenske tilpasningen. Sporene etter den tidligste kvenske befolkningen vises særlig i Nord-Troms med de mange tjæremilene i furuskogene. Kvenene hadde også med

seg sin egen byggeskikk og landbruks- og håndverkstradisjoner. Omtrent samtidig kom det også innvandrere fra Gudbrandsdalen og Østerdalen og bosatte seg blant annet i Bardu og Målselv der de etablerte gårder i gamle samiske reindrifts- og bosettingsområder. Stedsnavn, dialekt og byggeskikk bærer ennå i dag sterkt preg av «døla-innvandringen».

INDUSTRIALISERING, KRIG OG FORSVAR

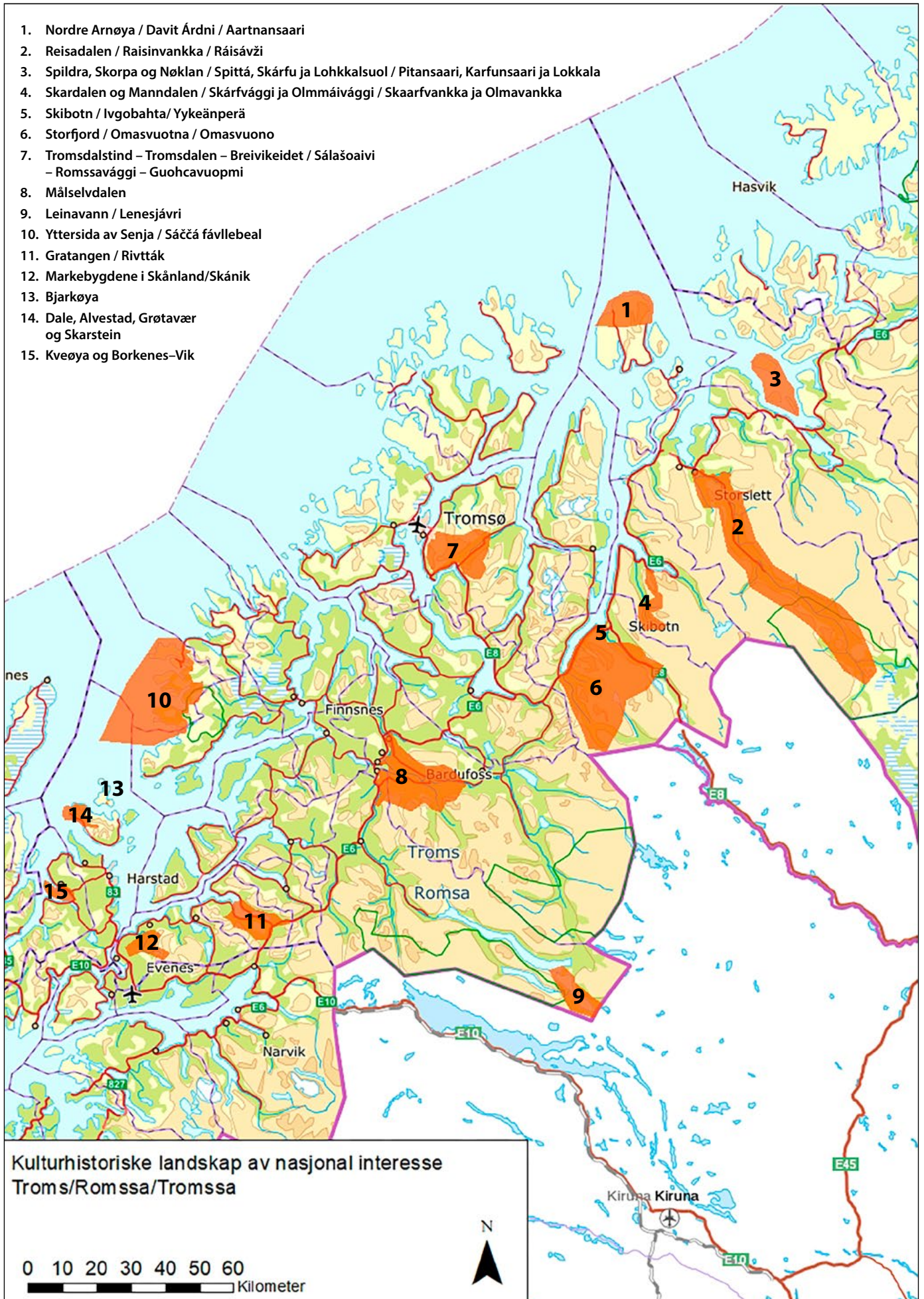
Industrialiseringsprosessen fikk sitt eget forløp i Nord-Norge ved at det utviklet seg to ulike typer industrieteder. Den ene typen var basert på produksjon av matvarer ment for handelsmarkedet. Mest tydelig kom dette til syne i Troms gjennom spesialisert fiske og ishavsfangst.

Den andre typen industri sprang ut av behovene til det nye industrisamfunnet, med etablering av vannkraftverk, sager, gruver og bergverk. Elvene var både kommunikasjonsårer og ga grunnlag for næringer, og landskapet bærer mange spor etter eldre industriaktivitet. De første tiltakene var gjerne finansiert av utenlandsk kapital, og produktene ble ofte skipet ut av fylket og landet for videre bearbeidelse. Nikkelverket på Hamn i Senja ble etablert i 1872, som et av de første bergverkene i Troms.

Her ble også det første vannkraftverket i Europa bygget. Under «skjerpefeberen» fra slutten av 1800-tallet ble det etablert gruvedrift i 16 av kommunene i Troms. Drifta sluttet omkring 1930, med et lite blaff igjen tidlig på 1950-tallet i Vaddas i Nordreisa kommune. Minnene etter de ulike gruveanleggene er imidlertid mange, også i form av ruiner og etterlatenskaper som ofte ligger utilgjengelig til. Et eksempel på et slikt relikv gruelandskap er Moskodalen i Nordreisa, dit mange kvenske innvandrere dro for å få seg arbeid.

Den tyske okkupasjonen 1940-1945 har satt mange og sterke spor som fortsatt preger Troms-landskapet. Den storstilte byggevirksomheten som ble satt i gang under andre verdenskrig med militær infrastruktur og kystfort, ble i mange tilfeller fortsatt og brukt videre av det norske forsvaret etter krigen. I fjellområdene finnes et stort antall militære anlegg, både fra okkupasjonstida og fra etterkrigstida. Etter krigen skulle naboskapet til Sovjetunionen og Norges medlemskap i NATO bidra til å endre landskap og næringsgrunnlag ytterligere gjennom etablering av nye, store forsvarsanlegg. Særlig i Nord-Troms er det militære landskapet fra både okkupasjon og norsk forsvar ekstra syn-

1. Nordre Arnøya / Davit Árdni / Aartnansaari
2. Reisadalen / Raisinvankka / Ráisávži
3. Spildra, Skorpa og Nøklan / Spittá, Skárfu ja Lohkkalsuol / Pitansaari, Karfunsaari ja Lokkala
4. Skardalen og Mandalen / Skárfvággi ja Olmmáivággi / Skaarfvankka ja Olmavankka
5. Skibotn / Ivgobahta / Yykeänperä
6. Storfjord / Omasvuotna / Omasvuono
7. Tromsdalstind – Tromsdalen – Breivikeidet / Sálašoaivi – Romssavággi – Guohcavuopmi
8. Målselvdalen
9. Leinavann / Lenesjávri
10. Yttersida av Senja / Sáccá fávllebeal
11. Gratangen / Rivtták
12. Markebygdene i Skánland/Skánik
13. Bjarkøya
14. Dale, Alvestad, Grøtavær og Skarstein
15. Kveøya og Borkenes-Vik

I de sørvendte liene mellom Borkenes og Vik har de vært drevet jordbruk i svært lang tid. Foto: Fylkesmannen i Troms

lig. Ikke minst er dette framtreddende i Storfjord kommune der Lyngelinja og de senere anleggene fra den kalde krigen (Frøylinja) framstår som et viktig krigshistorisk landskap. Troms er fortsatt et forsvarsfylke med bred tilstedeværelse av alle forsvarsgrener. Setermoen skytefelt fra 1898 er ett av de første større skytefeltene som ble etablert i landet, og tettstedene i Indre Troms er preget av forsvarets tilstedeværelse.

ETTERKRIGSTIDAS LANDSKAP

Som et resultat av brenningen av Nord-Troms og Finnmark i 1944 har vi fått gjenreisingslandskapet i den nordlige delen av fylket, med en særpreget spesialtegnet bygningsmasse, slik som på nordre Arnøya i Skjervøy kommune. Bygningene er enhetlige i størrelse og formspråk med liten grad av detaljering. Utformingen er arkitekturhistorisk knyttet til funksjonalismens demokratiske idé med lyse, gode og hensiktsmessige hus og tradisjonell norsk byggeskikk. Utformingen er også påvirket av myndighetenes fellesskaps- og likhetsideologi under gjenoppbyggingen av landet.

Etterkrigstida var også en sentraliseringstid, og den omfattende fraflyttingen

fra distriktene som fortsatt pågår, tok til for alvor på denne tida. Mye av jordbrukslandskapet i fylket er i dag preget av nedlagte bruk, redusert aktivitet og gjengroing. Mange områder har likevel fortsatt beholdt preget av jordbrukslandskap. Nord i fylket og i innlandet bærer vegetasjonen til dels preg av reinbeiting. Fiskerihavnene har i etterkrigstida blitt færre og større.

Det drives fremdeles reindrift i stort sett hele Troms, dels av norske samer som flytter mellom innland og kyst, dels av svenske samer som har sommerbeiter i Indre Troms. Til forskjell fra tidligere er imidlertid mange av reindriftsfamiliene blitt stasjonære, mens bare gjeterne følger flokkene til de ulike sesongbeitene.

Siste halvdel av 1900-tallet ble preget av en omfattende modernisering av samferdsel og kommunikasjon. Broer og flyplasser fra 1950- og 1960-tallet er de mest synlige resultatene. Bardufoss flystasjon, som ble åpnet i 1938 og som er Norges eldste operative flyplass, er fortsatt i drift både for militær og sivil luftfart, og fungerer som et nav i utviklingen av Indre Troms.

Det er to større byer i Troms. Tromsø utviklet seg fra slutten av 1700-tallet

basert på handel, fiskeeksport og ishavsfangst, og fikk bystatus i 1794. Det ble anlagt en tollstasjon på Skansen ved den gamle borgvollen fra middelalderen, og prosten avsto prestegårdsgrunn til den nye kjøpstaden på Prostneset, der Mariakirken sannsynligvis hadde stått. Sporene fra denne tida finnes ennå gjennom bevarte brygger og trehusbebyggelsen i sentrum. I løpet av 1800-tallet ble Tromsø møtested mellom tradisjonelle fiskerbønder og reindriftsamer fra områdene rundt og et sterkt europapåvirket bysamfunn – «Nordens Paris».

Tromsø ble etter hvert senter for offentlig administrasjon, helsevesen, forskning og undervisning. Etter som byen har vokst, har folkehelse og bybefolkningens adgang til rekreasjon og friluftsliv fått stadig sterkere fokus.

Rundt 1900 grodde Harstad fram som en ny by basert på skipsindustri og handel. Den fikk sine byprivilegier i 1904. Samtidig er Harstad den eneste byen i nord som har massive kulturlag i form av gårdshauger fra jernalder og middelalder i det som nå er selve byen. Harstad ble også det første moderne militære hovedkvarteret i Troms.

II. Omtale av de enkelte landskapene

1. Nordre Arnøya / Davit Árdni / Aartnansaari *Kystlandskap i et historisk grenseland*

Skjervøy kommune

Areal: 132,5 km², herav ca. 35,8 km² sjøareal

Området ligger i landskapsregion 37)

Ytre kystbygder Troms

BELIGGENHET

Landskapet omfatter nordre del av Arnøya med bygdene Årviksand og de fraflyttede stedene Bankekeila, Nord-Rekvik, Rotvåg og Moldfarvik, samt Årvikdalen over til Nymoan på østsiden av øya. Landskapet ligger sentralt til ved munningen av flere fjordsystemer, Kvænangen i øst og Lyngen og Ullsfjord i sør, LoppHAVet i nord og Fugløysundet i vest.

BESKRIVELSE

Landskapet domineres av høye fjellmassiv med daler fra kyst til kyst. Strandsonen er gjennomgående smal og flat med unntak av Årviksand og Nord-Rekvik som er vide bukter med daler inn mot fjellene. På strandflaten ligger et stort antall hustuffer fra steinalderen og særdeles mange hellegroper etter

tranoljeproduksjon i yngre jernalder. Hellegroper er en karakteristisk kulturminnetype for kysten av Nord-Troms og Finnmark. Over en tredjedel av de kjente hellegroperne ligger på Arnøya, som i jernalderen lå i grensesonen mellom norrøn og samisk bosetting.

Hellegroperne var anlegg for utvinning av tran eller olje fra hval- og/eller selspekk. Den intensive bruksfasen var mellom 600 og 900 e.Kr. Hellegroperne sees i sammenheng med handel mellom det norrøne samfunnet og den kystsammiske befolkningen som produserte tranoljen. Oljen var viktig som impregnerings- og smøremiddel for tre- og tauverk på båter og skip, men også for behandling av lær og for oppvarming og belysning.

Det finnes over 250 groper på flate strandpartier over hele Arnøya. Innenfor KULA-området er det store samlinger av hellegroper nord i Årviksand, i Nord-Rekvik, Moldfarvik og utenfor Nymoan. Hellegroperne ligger ofte i grupper på inntil fem, men større felt på 30-40 groper finnes også. Mange

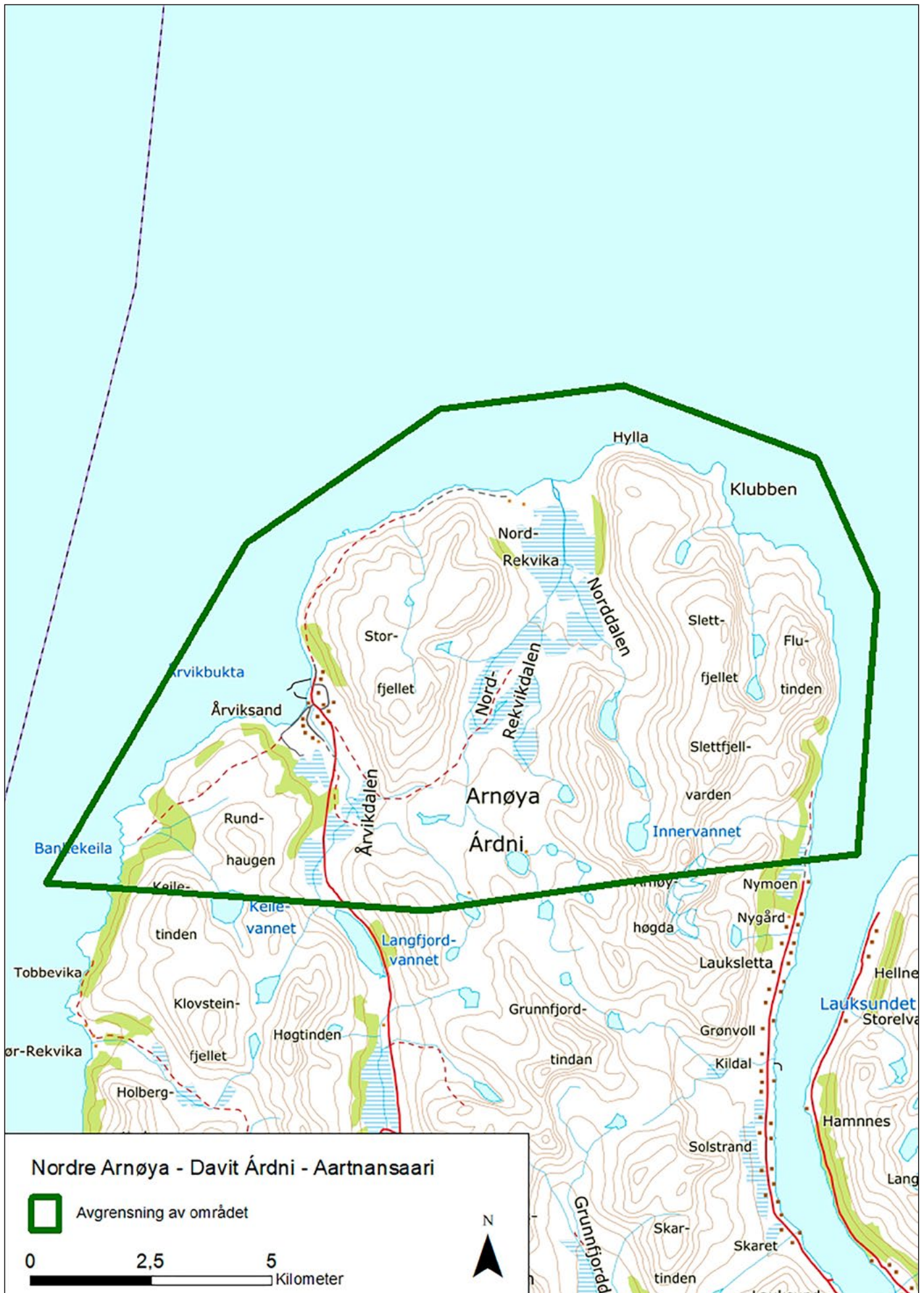
av gropene er føret med steinheller i bunnen og langs sidene, noe som fortsatt er synlig der gropene ikke er for mye overgrodd. Under produksjon av olje har de vært fylt med oppvarmede steiner, som har fått spekket til å smelte. Gropene vises gjerne som 1-2 meter lange, rektangulære forsenkninger i gress- og lyngbakken. Noen har en lav voll rundt, og noen steder ligger små hauger av brent stein utenfor gropa. Det betyr at gropa har vært brukt flere ganger og tømt for stein etter bruk.

Årvikdalen var opprinnelig en havbukt der sjøen gikk helt inn til fjellfoten i eldre del av steinalderen. På en liten odde øst for Årvikelva, ca 15 meter over dagens havnivå, ligger en samling med store tuffer etter steinalderhus. Boplassen er orientert mot sør og må ha ligget lunt og solvendt i strandkanten inne i en grunn bukt for omtrent 6000 år siden.

Skjervøy kommune er fortsatt en fiskerikommune. Nordre Arnøya har gode fiskeplasser helt inn til land. Lenger ute ligger den fiskerike Fuglebanken.

Fra middelalderen til i dag har de rike fiskeressursene vært grunnlag for bosetting i Årviksand. Foto: wikimedia.commons

Som del av den nasjonale satsingen på fiskeriene i 1880- og 1890-årene ble det bygd en rekke statlige støanlegg på alle de bebodde stedene på nordre Arnøya, som Bankekeila, Årviksand, Nord-Rekvika og Moldfarvik. Hele eller deler av støanleggene finnes på alle stedene.

Mesteparten av bygningsmassen og infrastrukturen i Nord-Troms og Finnmark ble brent og ødelagt da tyskerne trakk seg tilbake fra Murmanskfronten i oktober 1944. Gjenreisingsarkitektur preger derfor deler av bebyggelsen i Årviksand og på Nymoen. Samtidig vitner gårdshaugen fra middelalderen i Årviksand om en bosetting basert på fiske og husdyrhold over flere hundre år.

På grunn av sin strategiske beliggenhet ved inngangen til store fjordsystem, er steder i landskapet også knyttet til Arnøy-tragedien, en svært dramatisk historie fra andre verdenskrig. Nordre Arnøya var et ideelt sted for overvåking av havområder med stor tysk sjøtrafikk og slik overvåking foregikk fra en hule ved Rotvåg. Virksomheten

her ble etterhvert oppdaget av tyskerne og førte til harde represalier, herunder dødsdom mot åtte personer fra Arnøya.

Nordre del av Arnøya er fremdeles et viktig bruksområde for reindrifta. Her finnes gode beiteforhold for reinen. Reinen flyttes gjennom begge dalførene. I indre del av Årvikdalen er det registrert en automatisk fredet reindriftsamisk boplass. Dalen er fremdeles mye brukt som teltboplass av samene.

LANDSKAPSKARAKTER

Nordre Arnøya ligger ut mot storhavet og har høye fjellmassiv og dype strandflater med morener og markerte strandvoller. Her har det vært bosetting siden steinalderen. Førhistoriske hustuffer, hellegroper, gårdshaug, støanlegg og gjenreisingsbebyggelse vitner om en kontinuitet i utnyttningen av marine ressurser og tidsdybde i bruken av landskapet. Dalganger mellom fjellene har muliggjort ferdsel mellom bosettingsområdene. Vegetasjon og landskap preges av at dette er beiteområde for rein.

NASJONAL INTERESSE

Den nasjonale interessen knyttes primært til den kystbaserte ressursutnyttelsen på den værharde ytterkysten og særlig til den store utbredelsen av hellegroper i området. Hellegropene ligger i lite bebygde landskap der de kan oppleves i sammenheng. Over en tredjedel av alle kjente hellegroper ligger på Arnøya. De er tydelige som rektangulære fordypninger i terrenget og preger strandflatene de ligger på. Hellegropene vitner om spesialisert teknologi og samhandling over territoriale, etniske grenser i jernalder. De har stor kunnskaps- og opplevelsverdi.

Gårdshaugen i Årviksand viser kontinuitet i utnyttelsen av de rike fiskeressursene fra middelalderen til dagens aktive fiskevær. Støanleggene fra slutten av 1800-tallet er i denne forbindelse et godt eksempel på den nasjonale satsingen på havneanlegg.

Bebyggelsen, som oftest har vært lokalisert på gårdshaugen, ble brent under andre verdenskrig. Bygningene ble gjenreist på samme sted, og er i dag et godt

Hellegrop i Nord-Rekvika. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Harald G. Johnsen

eksempel på gjenreisingsarkitektur. Særlig på Nymoen er bebyggelsen lite endret etter gjenreisningen.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

De fleste hellepropene ligger på strandflater med et tynt vegetasjonsdekke av lyng. De bærer stedvis preg av å være utsatt for mye ferdsel og motorisert barmarkskjøring som lager stier og kjørespor. Hellepropfeltet utenfor bebyggelsen i Årviksand har tatt skade av slik ferdsel og er særlig sårbart for slitasje. Gjenreisingsbebyggelsen er til dels lite endret. Enhetlige bygningsvolumer og bebyggelsesstrukturen med våningshus, fjøs/låve, naust og sommerfjøs er delvis intakt i Årviksand, og enda tydeligere på Nymoen.

- Motorisert ferdsel og terrengsykling på strandflatene med helleproper må unngås og stiene legges om for å stoppe slitasjen på kulturminnene og landskapet de er en del av. Tilsvarende varsomhet må vises overfor kulturminner i Årvikdalen, der undergrunnen i stor grad er sand med et tynt vegetasjonsdekke.
- Nye tiltak og ny bebyggelse må unngås ved hellepropfeltene.
- Støanleggene fra den nasjonale satsingen på slutten av 1800-tallet bør søkes opprettholdt
- Formspråket til gjenreisingsbebyggelsen bør opprettholdes ved eventuelle endringer og nybygg.
- Nye tiltak må tilpasses landskapet og i størst mulig grad formes slik at viktige kulturhistoriske og landskapsmessige kvaliteter videreføres.

Fra Nord-Rekvik. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Randi ødegård

- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

Elva er selve livsnerven i Reisadalen og langs elva er kvenske stedsnavn fortsatt i bruk. Foto: Alf M. Sollund, flickr.com

2. Reisadalen / Raisinvankka / Ráisávži *Kvensk landskap*

Nordreisa kommune

Areal: 708 km²

Området ligger hovedsakelig i landskapsregion 34) Indre bygder i Troms, men også i region 44)

Gaissane i Finnmark og region 35)

Lågfjellet i Nordland og Troms.

BELIGGENHET

Reisadalen/Raisinvankka strekker seg fra kysten ved Reisafjorden/Raisinvuono i nordvest, inn til Reisaelvas kilder i sørøst ved grensen til Finnmark og riksgrensen mot Finland. KULA-området begynner ved Haltisenteret på Storslett og omfatter dalen og dalsidene herfra og omkring 30 km inn i Reisa nasjonalpark. Nasjonalparken starter ca. 55 km fra fjorden.

BESKRIVELSE

Dalen er bred og åpen nederst med store sand- og grussletter, lyngmoer og furu- og bjørkeskog, mens den fra Sappen/Sappi gradvis blir trangere. Elva har gjennom tidene skåret seg ned i løsmassene i dalbunnen. Mollisfossen/Molliskurkkii med 269 m fall og Sarafossen med ca. 150 m fall er markante landskapselementer. I Reisa

nasjonalpark går det over til viddelandskap. Dalbunnen preges av de geologiske prosessene som har foregått og flere områder har rik flommarkskog og artsrik vegetasjon. Det er tydelige terrasser med furuskog. Sidedalførene er i all hovedsak skarpe V-dalsformasjoner med elver. Løs stein og ur dominerer i overgangene mellom dalbunn og fjellsider. Kun i mindre partier er det faste fjellvegger. Reisaelva/Raisinjoki er lakseførende de 110 kilometerne fra fjorden og opp til Imofossen/Imonkurkkii.

De mange kvenske stedsnavnene vitner om den kvenske bruken av landskapet. Navnene er knyttet til ulike partier langs elvas løp, til hundrevis av slätter og til tjærebrenning. Andre forteller om gruver, møller, sagbruk, om hvor man mesket skinn, om dyrs vandringer, beiteforhold, jakt- og fiskeområder, hvor man fant hvilke vekster, historier fra stedet, hvem som eide eller hadde tilknytning til området og beskrivelse av terrenget. Mange av de «norske» stedsnavnene som benyttes i dag, bærer preg av å være opprinnelig kvenske navn. De kvenske slektsnavnene brukes i langt mindre grad enn før i Nordreisa, men

noen har overlevd, og etterkommerne kjenner godt til hvilke kvenske slekter de stammer fra. Noen av slektsnavnene lever også videre i stedsnavnene.

Hovedtyngden av kvenene som kom til Nord-Troms på 1700- og 1800-tallet kom fra Tornedalen. Mest sannsynlig hadde det også bodd kvener i Reisadalen/Raisinvankka en stund før de ble registrert som skattebetalere tidlig på 1700-tallet. De hentet trevirke i skogen og drev for øvrig med jakt og fiske og ryddet etter hvert små bruk. Tradisjonen med tjærebrenning hadde de med seg, og det er registrert 29 tjæremileanlegg fra Saraelv/Järämä til nederst i dalen. Det har vært sager, møller og setrer i tilknytning til mange av gårdene. Også badstutradisjonen i Nordreisa sees på som en arv fra kvenene. Det er registrert 16 badstuer i Reisadalen/Raisinvankka, men det finnes trolig flere tjæremiler og badstuer enn det som er registrert. Badstuen var ofte det første bygget på gården som ble reist av bureiserne, også under gjenreisningen etter krigen. Den karakteristiske elvebåten blir ofte trukket fram som kvenenes spesialitet.

I Moskodalen/Moskuvankka, en av

Tjæremile under konstruksjon på Bergmo i Reisdalen i 1983. Foto: Nord-Troms museum

sidedalene til Reisdalen/Raisinvankka, ble det funnet kobbermalm rundt år 1900. Her var det gruvedrift i årene 1904-07 og senere i 1929-30. I bunnen av Moskodalen/Moskuvankka finnes restene av smelteverket, og av skinnegangen oppover fjellsida til gruva som ligger 710 m.o.h. Behovet for arbeidskraft ble bl.a. dekket av kvenske arbeidere med erfaring fra gruvedrift i Tornedalen eller fra andre steder i regionen.

Den fastboende samiske befolkningen i området bodde i hovedsak langs kysten, men dalen ble og blir også brukt av reindriftssamene. I Gahperus/Kapperus-dalføret er det registrert mange kulturminner med tilknytning til reindrift, både fra nyere og eldre tid. På 1700- og 1800-tallet var det tilflytting fra kyststrøkene i Troms og Finnmark, og innvandring fra Østerdalen, Gudbrandsdalen og Hedmark. I Nordreisa/Raisi var mange trespråklige, noe som viser en tett kontakt mellom folkegruppene. De ulike folkegruppene giftet seg med hverandre, og de etniske skillene ble etter hvert mindre tydelige. Fornorskingspolitikken fra myndighetenes side bidro til det samme.

Politikken ble blant annet satt i system med den nye skoleloven av 1889 som innførte kravet om at all undervisning skulle foregå på norsk. Ikke minst rammet dette barna fra øvre del av Reisdalen/Raisinvankka, der kvensk var dagligspråket for de fleste. Etableringen av skolehus og internatskoler for barna

ble derfor en viktig fornorskingsarena. I Reisdalen/Raisinvankka ble det bygd flere nye skolebygninger før krigen, men bare fem av disse overlevde brenningen i 1944: Sappen (1891), Kjelleren (1908), Solvoll (1919) og Sørkjosen (1925), samt Bakkeby (1860-tallet) som lå i bunnen av fjorden.

Det aller meste av den gamle byggingen gikk ellers tapt i forbindelse med tyskernes brenning i 1944-45. Gjenreisingsbebyggelsen var ensartet og tok ikke opp i seg lokal byggeskikk i særlig grad. Knapphet på materialer og standardiserte byggetegninger har flatet ut både norske, samiske og kvenske lokale byggetradisjoner. Også dette har bidratt til å viske ut ulikhetene mellom de tre folkegruppene i dalen.

Haltisenteret på Storslett rommer nasjonalparksenter for Reisa nasjonalpark, kvenkultursenter, Nord-Troms museum, kulturhus, bibliotek og næringshage, og er en tverrfaglig innfallsport til landskapet innover dalen.

LANDSKAPSKARAKTER

Elva er selve livsnerven gjennom dalen, fra fjell til fjord, og det er langs denne de fleste kvenske stedsnavnene fortsatt er i bruk. Dalbunnen er bred nederst og smalner oppover mot fjellet. Kvensk bosetting er konsentrert til den vide delen av dalen, mens ressursene ble hentet fra et større område. Skogen har vært forutsetningen for bosettingen med rik tilgang på ressurser. Skogen skjuler

i dag mange av sporene etter denne kulturen, men det finnes fortsatt mange av de typiske tjæremilene i skogbunnen. Kulturminner i landskapet dekker tidsrommet fra den første kvenske bureisingen i Norge til virksomheter nær vår tid.

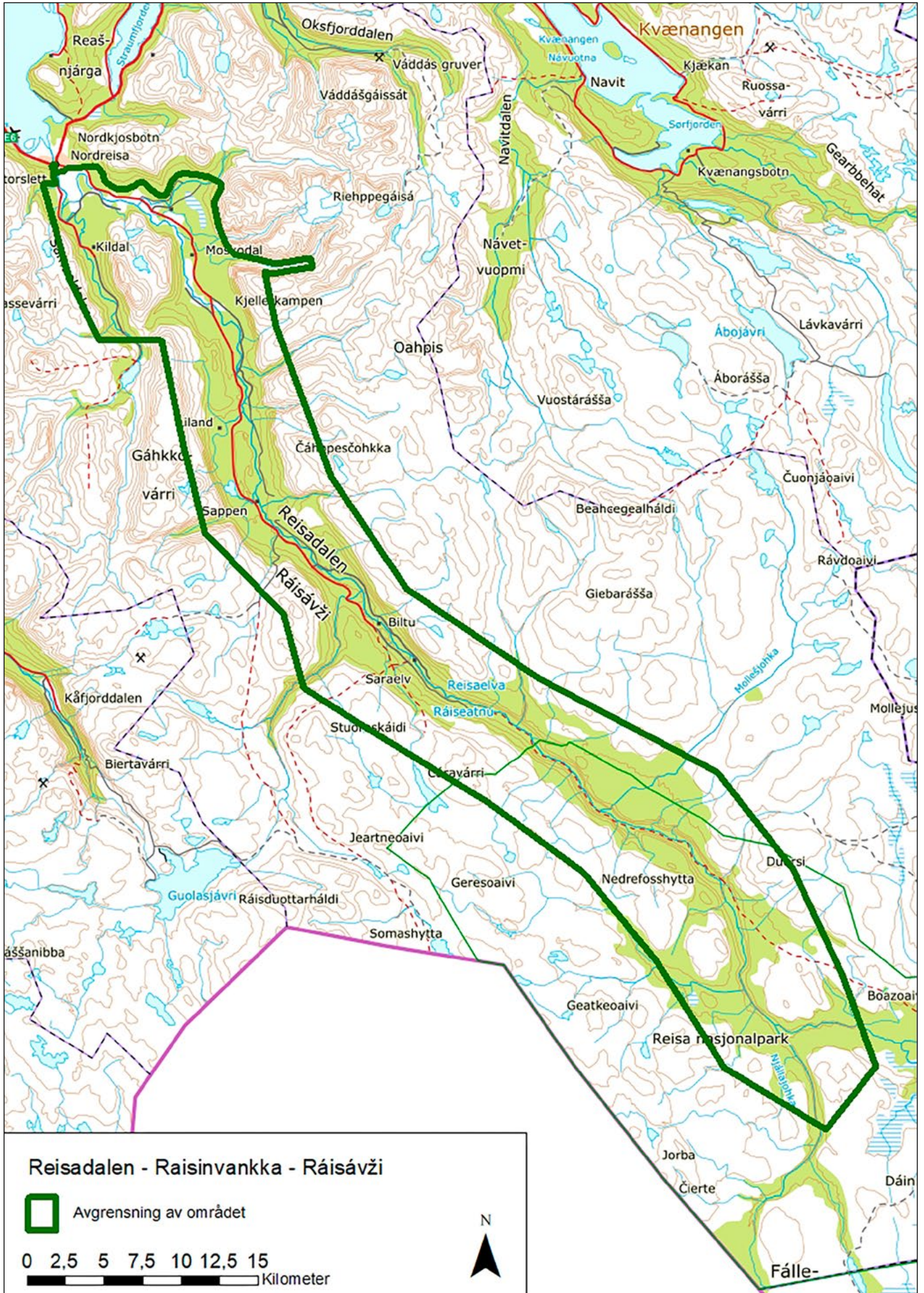
NASJONAL INTERESSE

Reisdalen/Raisinvankka er et av de tidligste og best kjente kvenske bosettingsområdene i landet, og befolkningen har fremdeles en sterk kvensk identitet. Tilstedeværelsen vises gjennom kvenske, lokale stedsnavn, arkeologiske spor og bygningstradisjoner. Kvener har bosatt seg mange steder i Nord-Norge og ellers i landet, men innvandringen til Reisdalen/Raisinvankka startet allerede tidlig på 1700-tallet, og det er få steder en finner et landskap med så tydelige kvenske kulturhistoriske spor som her. Dette inkluderer også spor etter fornorskingspolitikken i form av internatskolene.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Langs elveløpet ligger steder med kvenske stedsnavn. Stedene er svært sårbare for endringer av elveløpet. Gjengroing i dalsiden og langs dalbunnen er nå den største trusselen mot landskapsverdiene.

- Tiltak langs elva slik som masseuttak og elveforbygninger bør være minimale.
- Hensynet til verdiene i landskapet bør vektlegges ved alle nye tiltak, slik som hyttebygging og reiselivsutvikling. Dette bør nedfelles i generelle bestemmelser i kommuneplanens arealdel.
- Det bør utarbeides informasjon om de kvenske stedsnavnene, blant annet gjennom skilting.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

3. Spildra, Skorpa og Nøklan / Spittá, Skárfu ja Lohkkalsuol / Pitansaari, Karfunsaari ja Lokkala

Brytningslandskap: Fra sjøsamisk til norsk, fra samisk mytologi til kristen tro, fra sentrum til periferi

Kommune: Kvænangen

Areal: 133,2 km², herav ca. 100 km² sjøareal

Området ligger i landskapsregion 32) fjordbygdene i Nordland og Troms, og dels i region 37) kystbygdene i Troms.

BELIGGENHET

Øyene Spildra/Spittá, Skorpa/Skárfu og Nøklan/Lohkkalsuolu ligger i Kvænangen kommune i Nord-Troms, midt i fjorden nord for brua mellom Sør- og Nordstraumen. Det er god utsikt til øyene fra E6 over Kvænangsfjellet.

BESKRIVELSE

Spildra er den største av øyene og er et av de rikeste kulturmiljøene i Troms, med stor tetthet og variasjon av samiske kulturminner, særlig knyttet til samisk førkristen religion. Øya er kjent for de samiske bjørne- og menneskegravene og må ha hatt en spesiell posisjon i samisk

førkristen tid. Bjørne- og menneskegravene ligger i ur og ved store steiner og hellere. I samisk førkristen kosmologi ble ofte ur og bergsprekker ansett som en overgangssone til en annen verden. Her er også flere offerplasser med tilknyttede fortellinger, bl.a. offersteinene Arahavde (Kirkehammeren) og Bahppageadgi (Prestesteinen).

Spildra har også rike spor etter bosetting, både fra eldre og yngre steinalder. De usedvanlig store og tydelige steinaldertuftene synes godt i det velholdte beitelandskapet.

Fra perioden Kristi fødsel til 1600-tallet finner vi klynger med runde gammetufter, og øya antas å ha vært sentrum i en sjøsamisk siida. Fra 1600-tallet erstattes disse av firkantede gammer for både mennesker og husdyr, trolig mer bofaste. Bofasthet, markedsandel og avviklingen av særskilte samiske rettigheter til jorda (de såkalte finnerdyningene, dvs. jordbruksland

som hadde blitt ryddet av samiske familier og gått i arv mellom disse) førte til en sterk befolkningsøkning i andre halvdel av 1700-tallet, også med kvensk og norsk innvandring. På 1800-tallet overtok tømmerhus som boligform og kvenske og norske hushold ble etablert. Fremdeles var Spildra imidlertid et samisk samfunn, og samisk var det dominerende språket langt inn i mellomkrigstida.

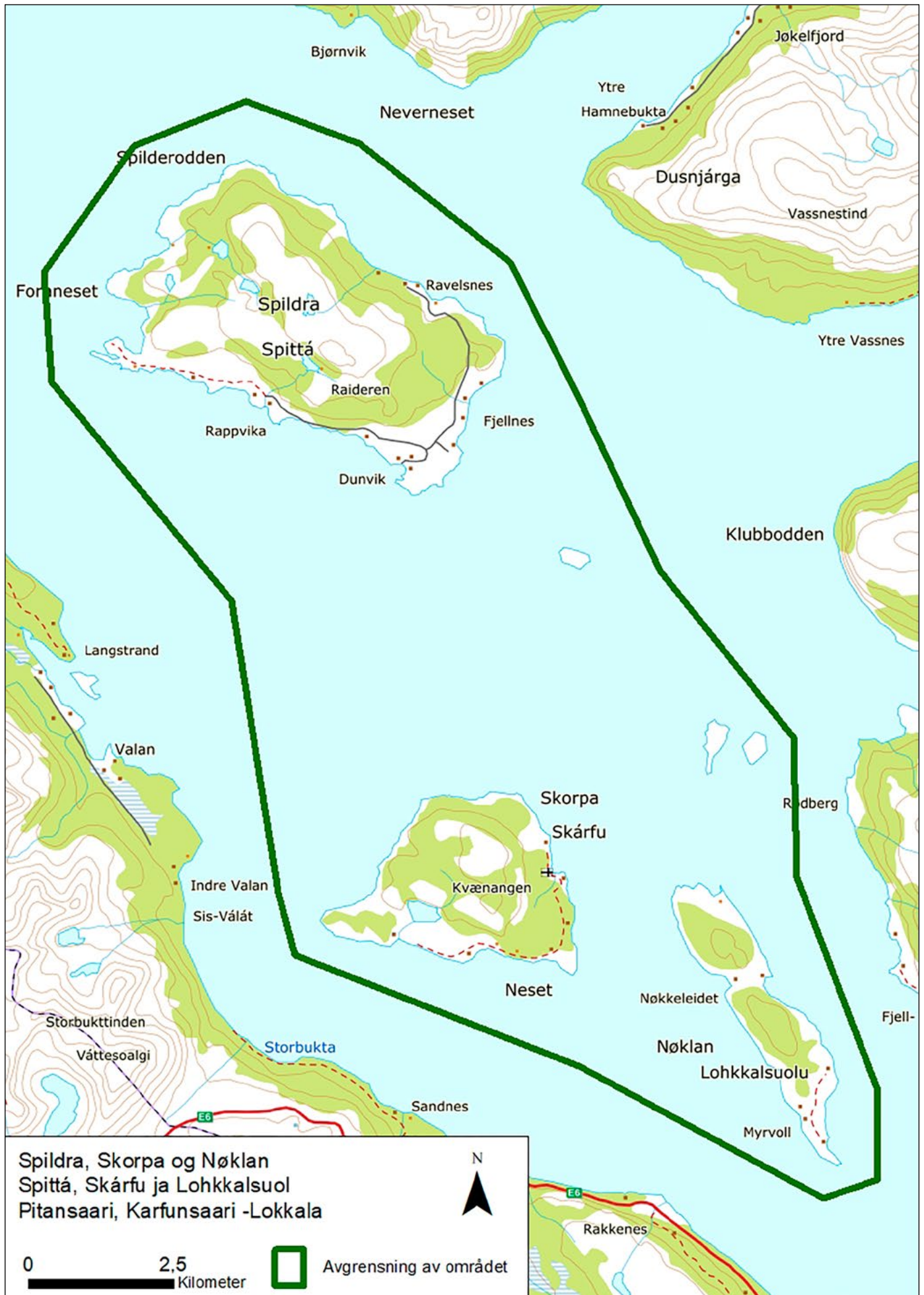
Spildra er fremdeles et sjøsamisk samfunn hvor folk i hovedsak livnærer seg på fiske, gårdsbruk og turisme. De fleste bor i den sørvendte bygda Dunvik.

Skorpa var før 1721 en samisk øy med finnerdyninger. Etter denne tid ble imidlertid øya innført i matrikkelen og jorda skyldsatt av de dansk-norske myndighetene. Bakgrunnen var utenforstående som ønsket å overta slåtteland som hadde ligget brakk en tid. Dette ble gjort under protester fra den samiske

Det velholdte beitelandskapet på Spildra vitner om fortsatt aktiv bruk. Her fra Fjellnes.

Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Marit Cruickshank

Skorpa var tidligere det sentrale kirkestedet for hele Kvænangsfjorden. Foto: Iver Schonhowd, Riksantikvaren

befolkningen i Kvænangen. Dersom en ser på Friis' etnografiske kart av 1890 finner vi at både Skorpa og Nøklan i overveiende grad var bosatt av samiske familier. På Skorpa gjaldt det særlig den sørlige delen av øya, mens Nøklan er avmerket med bare samisk bosetning. Alt i alt virker det som om de to øyene har vært dominert av samisk bosetting fram til etterkrigstida.

Skorpa kirke ble bygd i Vågen i 1850. Tidligere fantes et misjonskapell og fra 1700-tallet misjonshus i Badderer og Burfjord. Gudshusene vitner om misjonsvirksomheten blant samene, som ble drevet av Thomas von Westen og hans disipler på 1720-tallet. Skorpa kirke var lenge den eneste kirka i indre deler av fjorden. Hit kom folk for å delta i alle kirkelige handlinger. Kirka og de gamle kirkegårdene i området rundt den dokumenterer dermed

øyas posisjon som det kristne sentrum i en tid da all viktig transport skjedde til sjøs, før nye kirker ble bygd på fastlandet i etterkrigstida. Den overlevde brenningen i 1944 som en av bare en håndfull bygninger i kommunen.

I Vågen ligger også det gamle handelsstedet som ble gjenoppbygd etter krigen, og dessuten sporene etter noe så sjeldent, og kortvarig, som en norsk fangeleir for tyske krigsfanger fra begynnelsen av andre verdenskrig. Både på Skorpa og Spildra finnes dessuten evakueringshuler der folk gjemte seg høsten 1944 og overlevde til våren 1945.

Skorpa ble fraflyttet allerede på 1960-tallet og har ikke hatt systematisk gårdsdrift siden. Bygningene på øya brukes i dag stort sett som sommerhus.

I 1760 ble alle resterende finnerydninger i Kvænangen skyldsatt og

ført inn i matrikkelen. På Nøklan ble imidlertid rydningene værende innenfor samiske familier, som var ganske selvforsynte. Nøklan var kjent for sine båtbyggertradisjoner. Lohkkal-Issat (Isak Mathisen) skal omkring 1850 ha vært den største båtbyggeren i Kvænangen.

Russevika, nord for Singelbukta på Nøklan, er sannsynligvis et sagnsted knyttet til tjudenes herjinger. Området består av mye berg og steinur med flate skiferheller som i tidligere tider kan ha vært brukt som gravplasser. Sagnet forteller i ulike versjoner om hvordan tjudene skal ha drevet i land nettopp i Russevika/Russeberget.

Ved Nøkkelhamn står en godt synlig samisk sieidi (offerstein) som kalles Gálgu (kjerringa). Et sagn knytter denne offersteinen sammen med en annen inne på fastlandet mot nord, kalt Sima-

lango. En grunne som kan ses mellom Nøklan og Skorpa skal være resultatet av en stein som ble kastet slik at Nøklan nesten ble delt over Nøkkeleidet.

LANDSKAPSKARAKTER

Landskapet dannes av de tre øyene, som ligger som perler på en snor i fjorden, men framstår som ganske ulike kulturmiljøer, både i vegetasjon og synlige kulturminner.

På Spildra er det flere markerte strandterrasser, mange med kulturminner i form av hustuffer og graver fra ulike tidsperioder. Landskapet preges av eng, gressletter og lyngvegetasjon. Bjørnegraver, urgraver og offersteiner knyttet til samisk førkristen religion utgjør fremdeles et lesbart, sakralt landskap. Kulturminnene er godt synlige i et beitelandskap i god hevd.

På det gamle kirkestedet Skorpa ligger mange kulturminner som vitner om denne tida i tidligere jordbruks- og beiteland. Manglende bruk og beiting gjør at øya gror igjen med bjørkeskog.

Nøklan har svært karakteristiske dolomittformasjoner med spisse, vertikale fjellrygger samt et særpreget planteliv med kalkskog. Eiendommene brukes flittig i sommerhalvåret, slik at kulturhistorien i landskapet fremdeles er lett leselig. Flere sagnsteder og karakteristiske offersteiner er viktige deler av denne historien.

NASJONAL INTERESSE

Landskapet på øyene vitner om samisk bosetting langs kysten av Nord-Troms, om overgangen fra den førkristne sa-

miske religionen til den relativt sene kristningen av samene, samt om endringen fra sentralt samisk samfunn til norsk utkant.

Spildra har en unik konsentrasjon av samiske kulturminner. Øya har den største kjente samlingen av bjørnegraver og størst tetthet og variasjon av sjøsamiske kulturminner i Troms. Her finnes også samlinger av usedvanlig store og tydelige hustuffer fra steinalderen i et åpent og treløst landskap. Øya framstår som et vakkert og lesbart beitelandskap. Fra 1700-tallet, og særlig etter at kirka ble bygd i 1850, var Skorpa det sentrale kirkestedet som folk fra hele det omkringliggende fjordsystemet brukte. Øyas utvikling fra sentrum til periferi illustrerer overgangen fra ferdsel til sjøs til landtransport. Nøklan med sine samiske sagn, gjenspeiler gamle førkristne forestillinger og samfunnsforhold.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Landskapet på Spildra er sårbart for gjengroing og opphør av tradisjonell bruk, samt for plasseringen av eventuelle nye tiltak. Sametinget og Troms fylkeskommune har i samarbeid med Tromsø Museum og Spildra grendelag et flerårig prosjekt for å ivareta kulturminner som er utsatt for slitasje. I tillegg mottar flere gårdbrukere tilskudd fra regionale miljøprogram (RMP) til skjøtsel av kulturlandskapet.

- Det er viktig at verdifulle ubebygde områder på Spildra fortsatt får være

uten nybygg og terrenginngrep. Nybygg og anlegg på land og ved land må tilpasses landskapsverdiene i lokalisering og utforming. Nye bygninger og tiltak som medfører vesentlige endringer i landskapet bør fortrinnsvis lokaliseres til allerede bebygde områder.

- Fortsatt beiting og landskapsskjøtsel er en forutsetning for at dette landskapet skal beholde sin unike karakter.

Skorpa og Nøklan er landskapsvern-område med formål å bevare øyene med deres natur- og kulturlandskap, planteliv knyttet til kalkbjørkeskog iblandet furu, samt kalkbetinget vegetasjon med forekomster av krypsivaks og kulturbetinget engvegetasjon. Det er utarbeidet en forvaltningsplan for landskapsvernområdet som også omhandler kulturlandskapsverdiene.

På Skorpa ryddes en del vegetasjon langs veier. Grunneierne ønsker også å rydde bjørkekratt. Økt rydding av kratt vil kunne få fram de viktige kulturminnene fra kirkestedet.

- Hele KULA-området bør legges inn i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensyns-sonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

4. Skardalen og Manndalen / Skárfvággi ja Olmmáivággi / Skaarfvankka ja Olmavankka Sjøsamisk bygd og symboladett juridisk landskap

Kommune: Gáivuona/Kåfjord/

Kaivuonon

Areal: 74,7 km²

Området ligger i landskapsregion

34) Indre bygder i Troms og dels i 36)

Høgfjellet i Nordland og Troms.

BELIGGENHET

Skardalen og Manndalen er to paralleldaler i Kåfjord kommune i Nord-Troms. Området ligger på sørsiden av Kåfjorden, som er en fjordarm øst i Lyngenfjorden. Det er de øvre deler av Manndalen som inngår i området.

BESKRIVELSE

Skardalen er ei fjordbygd med viktige elementer av sjøsamisk kultur forankret i både jordbruk, fiske og reindrift. Skardalen ble brent under evakueringa i 1944, men enkelte førkrigshus er bevart. Det samme er det tradisjonelle bosettingsmønsteret og driftsformene. I den delen av dalen som strekker seg innover høgfjellet, finner vi reindriftssamenes sommerbeiter og gamle bosettingsområder. Her møter dalen også de øvre deler av nabodalen Manndalen som viser nok et element av den sammensatte sjøsamiske landskapsbruken, nemlig setring. Samtidig har Manndalen en særskilt betydning i samisk sammenheng fordi høyesterett i 2001 fastslo at området Svartskogen/Čáhput er en allmenning for innbyggerne i Manndalen. Begge dalene bærer også med seg en viktig del av flyktning- og evakueringshistorien fra andre verdenskrig.

Skardalen

Det samiske stedsnavnet Skárfvággi kommer trolig av *skárfa*, som skal være et gammelt nordisk lånord til samisk. Det betegner sjøfuglen skarv, noe som vitner om bygdas tilknytning til sjøen (på mange kart står bygda oppført som nettopp Skarvdalen). I dette området

kan den samiske befolkningen spores så langt tilbake som det finnes skriftlige kilder, men kulturminnene vitner om samisk bosetting og bruk også før den tid. Den kvenske innvandringen antas å ha kommet på 1700-1800-tallet. Fast norsk bosetting ble i hovedsak etablert på 1800-tallet.

Jordbrukslandet i Skardalen kjennetegnes av flere små jordstykker, som alle er navngitt på samisk. Jordene ligger i mosaikk mellom gamle veier, steinrøyser, steingjerder, åkerholmer og kantskog. Det bratte terrenget gjør moderne maskinelt jordbruk vanskelig. Tradisjonelle driftsformer har derfor blitt holdt i hevd helt fram til våre dager. Forekomsten av urterike slåttenger, beitemark, beitehager og beitebakker langt opp i fjellsiden vitner om dette.

På fjellet og i dalbunnen finnes reindriftsamiske kulturminner i form av sommerboplassen på Badjegieddi, offersteinen Nissonašgállu, gammetuft og melkegerde av stein.

På Badjegieddi ligger den gamle sommerboplassen til Skárfvákki-siidæn. Den var i bruk fram til slutten av 1930-tallet, i dette tidsrommet sto det flere gammer der. Reindriftssamene hadde ulike verddefamilier blant folk i bygda, som passet geitene deres over vinteren. Om våren ble geitene ført opp til boplassen. Det hørte fjøsgammer til alle boligammene.

På Badjegieddi var det gruvevirksomhet på begynnelsen av 1900-tallet. Skjerp i fjellsidene og små slagghauger ved et skeidarhus er spor etter en kortvarig gruvedrift midt i sommerboplassområdet.

Skardalen ble stort sett brent under evakueringa. Boligmiljøet har derfor et tydelig og helhetlig preg av gjenreisingsbebyggelse. Det fins imidlertid enkelte bevarte førkrigshus.

Langs fjæra er det registrert støer, sjøbuer og naust, og i bygda for øvrig finnes gammetufter, bolighus, sommerfjøs og sjåer.

Alle husstandene i bygda har tilgang til fiskeressursene i fjorden og bruker fjorden i et område som strekker seg fra den felles fiskegrunnen Båen og til Klubben. I fjæra i Skardalen står det i alt 19 naust og sjøbuer, med tilhørende støer og båtøpptrekk. De fleste naustene er bygd i tradisjonell sjøsamisk stil, med ringmur av stein med et loft av treverk over. Tørrmur er brukt for å skape et fuktig og kaldt miljø til trebåtene. I fjæra ligger en laftet sjøbu fra 1850-tallet. Den er den eneste av bygningene i fjæra som er automatisk fredet og fra før krigen, resten ble brent.

Den tradisjonelle byggeskikken er preget av nøysomhet og gjenbruk, slik som ellers i sjøsamiske områder og i fjordstrøkene i Nord-Troms. Man har brukt det man hadde av lokalt bygningsmateriale, bjørk og older, og supplert kledning og tak med for eksempel båt-bord, deler av fiskekasser, ja til og med flathamrede oljefat. Spesielt bør nevnes den særegne og utstrakte bruken av older (gråor) til lafting og reisverk. Også konstruksjonsmessige detaljer vitner om stor oppfinnsomhet og kreativitet.

Manndalen

Innerst i Manndalen ligger det 116 kvadratkilometer store området Svartskogen/Čáhput. I de nedre deler av dette området ble det midt på 50-tallet anlagt flere geitesetre. Før det ble området mye benyttet som slåttemark. I dag (2018) er geitesetrene nedlagt, området benyttes som beite for sau, og til dels for storfe. Det er også brukt til jakt og innlandsfiske. Landskapet framstår som særegent med den stående seterbebyggelsen og et beitelandskap som fortsatt er holdt i hevd med beitedyr.

Skardalen er en godt bevart sjøsamisk bygd der man har drevet jordbruk i kombinasjon med fiske. Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

I samisk sammenheng har dette landskapet også en særskilt juridisk betydning fordi høyesterett i 2001 fastslo at området er en allmenning for innbyggerne i Manndalen. Dette er det første samiske området som juridisk er fastslått å eies kollektivt av bygdas befolkning. Allmenningen Svartskogen i Manndalen symboliserer derfor samisk rettighetskamp og sjøsamisk revitalisering. Området kan benyttes til fiske, jakt og beite. Dommen hadde rekkevidde også utenfor Norges grenser. Den lokale rettighetskampen ble et internasjonalt eksempel i FNs permanente Forum for urfolksaker.

Både i Manndalen og Skardalen finnes det en del evakueringsgammer og -huler hvor deler av befolkningen gjemte seg i 1944-45. Her ligger også Bålsrudhula der den kjente motstandsmannen Jan Bålsrud lå før han ble hjulpet over til Sverige av folk fra Manndalen.

LANDSKAPSKARAKTER

Skardalen/Skårfvåggi er et fjord- og fjell-landskap med mangfoldig bruk, både sjøsamisk og reindriftsamisk. Skardalen er en sjøsamisk bygd, med tradisjonelt bosettingsmønster og lang tradisjon i driftsformer. Bygningene er i hovedsak gjenreisingshus. Allmenningen Svartskogen / Čáhput i nabodalen Manndalen, bidrar ytterligere til dette landskapet med et godt vedlikeholdt seter- og beitelandskap, samt skogsområder. Slike nedbeitede seterlandskap finnes det få igjen av i samisk sammenheng.

NASJONAL INTERESSE

Landskapene i Skardalen og øvre deler av Manndalen vitner til sammen om det sammensatte sjøsamiske levesettet. Evakueringsgammer og -huler i begge dalene viser også hvordan den samiske befolkningen ble hardt rammet av krigshandlinger. Svartskogdommen er av stor prinsipiell betydning for det

samiske samfunn ved at høyesterett slo fast at kollektiv samisk bruk og sedvane også ga juridiske rettigheter i form av kollektivt eierskap.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Både Skardalen og Manndalen er sårbare områder for gjengroing og opphør av tradisjonell bruk. Et område i Skardalen er med i den landsomfattende satsingen «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket», som Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet står bak og som er et samarbeid med brukerne i området. Det er utarbeidet en egen forvaltningsplan for dette området, og det tildeles årlige tilskuddsmidler til både skjøtsels- og investeringstiltak som blant annet ivaretar kulturminneverdier.

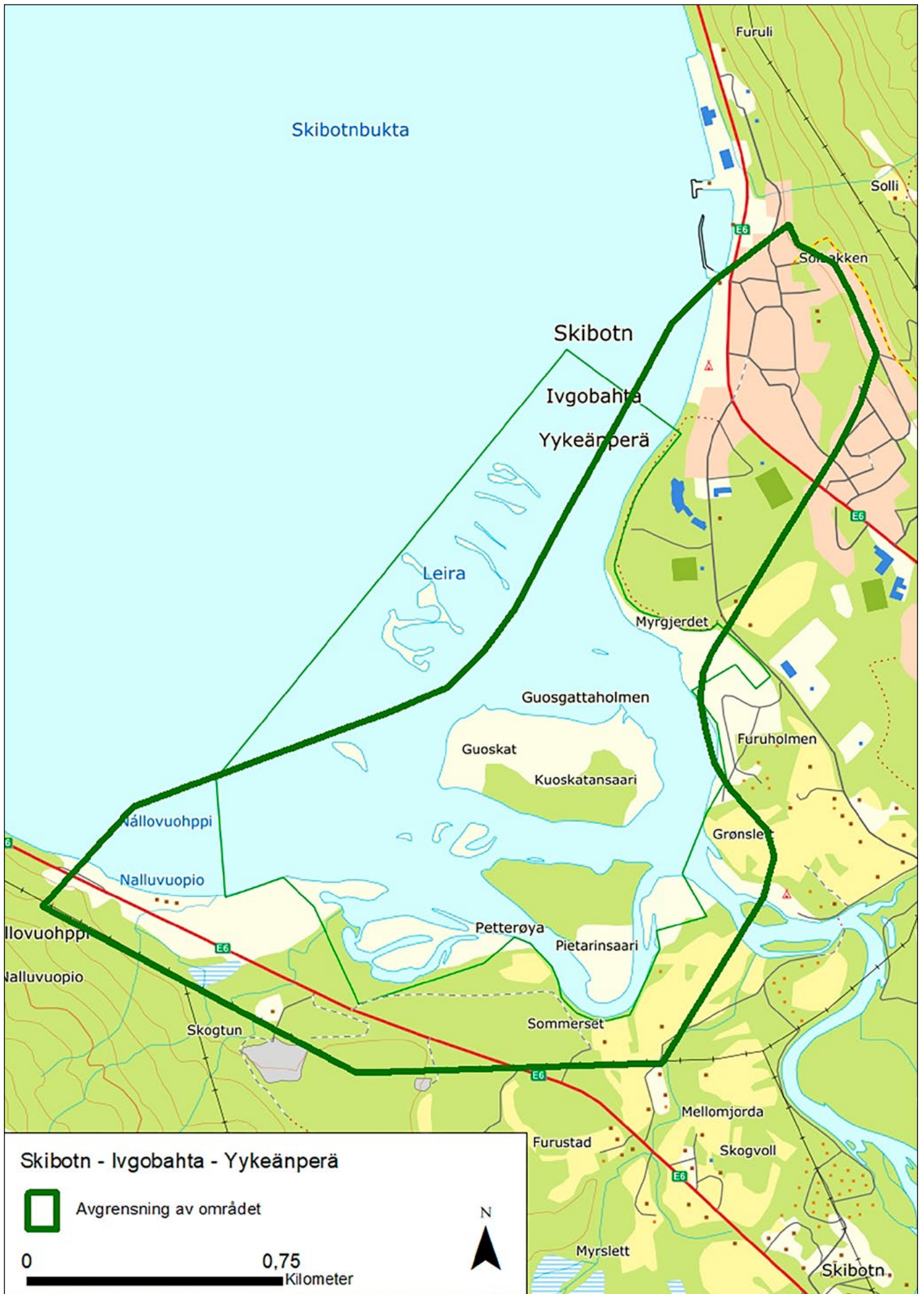
Foreningen Čáhput Siida står som hjemmelsinnehaver til Čáhput/Svartskogen. Den skal sikre at den

Innerst i Skardalen, ligger denne mektige samiske offersteinen. Foto: Oskar Puschmann, NIBIO

fastboende befolkningen gis lik rett til bruk av Čáhput/Svartskogen i samsvar med den tradisjonelle bruken som er utøvd i generasjoner.

- Fortsatt skjøtsel og drift av landbruksarealene i Skardalen og Mandalen er avgjørende for å ivareta muligheten til å oppleve verdiene i landskapet.
- Bebyggelsens struktur og utforming bør ivaretas ved nye tiltak.
- Det er økende interesse for å oppleve Skardalen. Det bør tilrettelegges for dette med lettere og tryggere tilkomst. Lavere fartsgrenser, opparbeiding av parkeringsplasser og fotgjengerovergang kan være eksempler på slike tiltak.
- Strandområdet i Skardalen vil være sårbart for nye tiltak. Lokalisering og tilpassinger bør avklares i en reguleringsplan.
- Områdene bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken. Det gjelder bl.a. for ev. utvidelse av smoltanlegget som ligger rett utenfor det foreslåtte KULA-området.

5. Skibotn / Ivgobahta / Yykeänperä

Landskap med tre stammers møte

Storfjord kommune

Areal: 2,5 km²

Området ligger i landskapsregion 34)

Indre bygder i Troms

BELIGGENHET

Skibotn ligger i indre deler av Storfjord og er kjent som et sentralt knutepunkt på Nordkalotten. Fra Skibotn går veiforbindelsen til Finland via E8 gjennom Skibotndalen, mens E6 går gjennom tettstedet.

BESKRIVELSE

Begrepet «tre stammers møte» ble opprinnelig brukt for å beskrive møtet mellom samer, kvener og nordmenn på 1800-tallet. Slike møter har funnet sted gjennom mange århundrer og brukes ofte mer generelt for å karakterisere kulturelle forhold i den nordlige landsdelen.

Skibotn ligger på den vide elvesletta før Skibotnelva renner ut i Lyngenfjorden. Før riksveiene kom, lå tettstedet som et sammenbindingspunkt mellom de store innlandsområdene i det indre av Nordkalotten og ferdselene på sjøen. Her er det kort vei fra havet til grenseområdet Tornedalen mellom Sverige og Finland. Dette var bakgrunnen for Skibotn marked, som er nevnt i skriftlige kilder allerede i 1571. Det er imidlertid grunn til å tro at handelen går mye lenger tilbake i tid. Steinialderfunn langs de gamle ferdselsveiene viser at Skibotndalen har vært brukt som gjennomfartsvei gjennom årtusener.

Den eldste markedsplassen ligger i bukta Nálluvuohppi i sørvest, hvor det er registrert et kulturmiljø som er unikt i Nordkalottsammenheng. De arkeologiske strukturene, hovedsakelig tufter etter hus, viser stor variasjon, fra

runde gammetufter til mer rektangulære hustufter. Dette tyder på at den eldste markedsplassen har vært i bruk gjennom lang tid. Markedet i Nálluvuohppi ble avviklet i 1820 og flyttet mot nordøst til den andre siden av Skibotnelva, da båtene ble større og landingsforholdene ved Nálluvuohppi dermed for grunne.

Skibotnmarkedet regnes som et av de eldste og viktigste i Nord-Norge og hadde sin storhetstid på 1800-tallet. En årsak til markedets betydning var den gunstige beliggenheten. En annen, og tilsvarende viktig forklaring, kan være at oppkreving av sjøskatt lenge hadde foregått her til bestemte tider på året. Skatteoppkreving ble ofte kombinert med handel.

Det var marked to ganger i året, i november og i slutten av januar. På høstmarkedet handlet «fjellalmue» med

Fra markedsplassen i Skibotn, 1883. Skibotnmarkedet er et av de eldste og viktigste i Nord-Norge og hadde sin storhetstid på 1800-tallet.

Foto: Jøgen Wichstrøm. Eier: Nord-Troms museum

I dag danner to bevarte handelsboder sammen med to rekonstruerte et fint miljø på museumsområdet Markedsplassen. Foto: Ørjan Bertelsen. Eier: Nord-Troms museum.

«sjøalmue», og markedet ble gjerne referert til som et «lappemarked». Markedet etter jul ble kalt «kvenmarked». Dit kom profesjonelle handelsmenn fra Tornedalen. Tidspunktene hadde sannsynligvis sammenheng med slaktetid og føreforhold. Reinkjøtt, fisk, ryper, smør og mel var de viktigste vareslagene. Etter 1900 begynte markedshandelen å avta. Bedre samferdsel i Norge førte til at handelen over grensen fikk økt konkurranse og dels tok andre former. Sammen med politisk uvilje mot grenshandel med Finland, gjorde dette at markedshandelen etter hvert mistet sin betydning. Det siste markedet var likevel så sent som i 1955.

Av de originale handelsbodene på den nye markedsplassen er bare to bevart. Disse er sannsynligvis de eneste gjenværende bygningene etter markedshandelen på norsk side av Nordkalotten. Sammen med to rekonstruerte handelsboder utgjør de museumsområdet Markedsplassen som drives av Nord-Troms Museum.

Skibotnmarkedet var også inngangsport for læstadianismen til Nord-Troms og hadde stor betydning som misjonsmark og samlingsplass for læstadianerne. Sogneprest Lars Levi Læstadius i Karesuando sendte åndelige veiledere til Skibotn i 1848. Skibotn har den dag i dag betydning som samlingsplass for læstadianerne.

LANDSKAPSKARAKTER

Landskapet preges av de vide elveslettene ved sjøen der dalgangene fra innlandet ender mot fjorden. Slettene er godt egnet til store ansamlinger av folk og varer. Både den gamle markedsplassen med sine tufter og den nåværende markedsplassen med sine stående buer, vitner om betydningen av Skibotn som møteplass mellom samer, kvener og nordmenn over lang tid.

NASJONAL INTERESSE

«Tre stammers møte» er blitt et begrep som beskriver folk og kultur i Nord-Troms. Skibotn og Skibotnmarkedet

utgjør et av de mest representative landskapene for kulturmøtene mellom samer, kvener og nordmenn. Slike møter fant sted over hele Nordkalotten, men de to bevarte markedsplassene i Skibotn framstår i dag som unike kulturmiljøer og er eksempler på en svært gammel tradisjon. Ferdselsåren gjennom Skibotndalen har vært brukt i uminnelige tider og har stor tidsdybde, noe som gjenspeiles av funn fra steinalderen.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Tuftene ved den gamle markedsplassen like ved E6 ligger åpent til på innmark og er sårbare for aktivitet som kan forstyrre området, som ulike utbyggings tiltak og terrenginngrep. På den nye markedsplassen er det eldre kulturlag rundt dagens stående bygninger samt kulturlag som strekker seg under nåværende E6. Både tuftene og de bevarte bodene er automatisk fredede samiske kulturminner.

- Det er behov for skjøtsel av tuftene for å synliggjøre dem og formidle kunnskapen knyttet til dem.
- Den nye markedsplassen må skjermes mot utbygging og den åpne, visuelle og fysiske nærhet til strandsonen må ivaretas.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.
- Det er rimelig å differensiere retningslinjer og bestemmelser mellom arealet for markedsplassene og omkringliggende arealer.

6. Storfjord / Omasvuotna / Omasvuono Konfliktlandskap

Storfjord kommune

Areal: 584,0 km²

Området ligger i landskapsregionene 36) Høgfjellet i Nordland og Troms, 32) Fjordbygdene i Nordland og Troms og 34) Indre bygder i Troms.

BELIGGENHET

Landskapet ligger øst for Storfjorden og omfatter flere dalfører og fjellområdene mellom disse. Området avgrenses mot fjorden i vest, og mot de høyeste fjelltoppene i sørvest og øst/sørøst. Mot nord avgrenses området et stykke over tregrensa og har med deler av Skibotndalen. Skibotn tettsted ligger utenfor avgrensingen, mens Hatteng tettsted ligger innenfor.

BESKRIVELSE

Området er i hovedsak et storskala høyfjellslandskap mer enn 500 m.o.h., men strekker seg også ut til sjøen, og omfatter dalførene Signaldalen, Kitdalen (med Nord-, Midter- og Sördalen) og deler av Skibotndalen. På det smaleste er det kun 26 km mellom sjøen og grensa til Sverige. Området preges av høye, bratte fjellsider som er vanskelig å forsere. Dalførene er nordvest/sørøst-orienterte, noen vide, andre smalere.

Vinteren 1944-45 ble fjellområdet mellom Signaldalen og Skibotndalen åsted for etablering av ei massiv forsvarslinje mot Den røde armé. Hele den tysk-østerrikske lapplandsarmeen på 220 000 mann måtte ut av Sovjet og Finland, inn i Norge, og i trygghet bak den såkalte Lyngenlinja. I de samme områdene ble det gjennom den kalde krigen etablert en rekke forsvarsanlegg av det norske forsvaret. Mange av disse anleggene har samme lokalisering som de tysk-østerrikske anleggene.

På fjellet ligger kulturminnene fra andre verdenskrig spredt over svært store områder i form av våpenstillinger, dekningsrom og tufter etter brakker og

Dekningsrom fra andre verdenskrig i Viessogasvággi. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Dag Magnus Andreassen

element-telt. Nede i dalførene finnes spor etter flere fangeleirer. Et stort antall sovjetiske krigsfanger ble satt inn i arbeidet med å bygge anleggene. Krigsfangeleirene i området var blant de verste på norsk jord, og 800-1000 sovjetiske krigsfanger mistet livet her.

I Skibotndalen, Signaldalen og Kitdalen, samt fjellområdet mellom disse dalførene, er det registrert nærmere 1500 kulturminner fra andre verdenskrig (Lyngenlinja) og den kalde krigen (Frøy-anleggene).

Ingen andre steder i landet kan framvise så godt bevarte strukturer fra disse hendelsene i et landskap som ellers er lite påvirket av nyere tids inngrep. Anleggenes topografiske plassering gjør at selve landskapet også må betraktes som et kulturhistorisk element. Det er de høye fjellene og de trange dalene, samt nærheten til Norges yttergrense som har vært bestemmende for lokaliseringen av stillingene, både fra andre verdenskrig og fra den kalde krigen.

Området preges noe av kraftutbyggingen som fant sted på 1970- og 80-tallet i form av flere kilometer med anleggsveger og et vannmagasin. Under andre verdenskrig var forsyningslinja/innfallsporten fra øst gjennom Kitdalen og Signaldalen. Under bygging av kaldkrigsanlegg ble kraftanleggsvegene fra Skibotndalen benyttet.

Dekningsrom og våpenstillinger er typiske kulturminner fra den kalde krigen. Det ble hovedsakelig brukt betong for å anlegge disse, dette i motsetning til anleggene fra 1944/45 da det var liten tilgang på betong. I området finnes også store kommandobunkere og installasjoner som viser hvordan vegen (dagens Europaveg E6/E8) skulle kunne sprenges bort ved en invasjon.

LANDSKAPSKARAKTER

Variert og storskala landskap som strekker seg fra sjøen til høyfjellet. Høyfjellet er preget av lite vegetasjon og stedvis «ørkenlandskap». Landskapet for øv-

Dekningsrommet i Norddalen er en del av Lyngelinja fra andre verdenskrig. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Dag Magnus Andreassen

rig er preget av elver, vann og militære installasjoner, men også av en del kraftutbygging. Dalene som leder ned mot kysten er dype med bratte fjellsider som er vanskelige å forsere. For å kunne passere gjennom dette landskapet må dalene benyttes, noe som gjør det enkelt å kontrollere og forsvare området i en konflikt.

NASJONAL INTERESSE

Området representerer sporene etter verdensomspennende internasjonale hendelser, og er et sjeldent godt eksempel på et konfliktlandskap. Den militærstrategiske tenkningen gjennom to epoker visualiseres gjennom de mange hundre sporene etter krig og kald krig. Den militærstrategiske bruken av landskapet er særlig godt lesbar og svært godt egnet til formidling. Selve landskapets beskaffenhet har vært styrende for den militære utvelgelsen av området og plasseringen av anleggene.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Fjellområdene:

Høyfjellsområdet er et storskala landskap som tåler en del mindre inngrep.

Større tekniske inngrep, som for eksempel eksisterende og planlagte kraftlinjetraseer, virker skjemmende for landskapet, og ytterligere inngrep er ikke tilrådelig. Området har i dag vannmagasin og kraftverk.

- Ved ev. ytterligere kraftutbygging må det legges vekt på stedstilpassing, særlig med tanke på endret vannføring og plassering av tipper og massetak.
- Ei mindre samling med hytter mellom Cazajavri og Govdjavri tåler noe fortetting.
- Etablering av nye hyttefelt krever stor grad av stedstilpassing.
- Motorisert ferdsel i det vegetasjonsfattige området setter dype spor som ikke forsvinner. Slik ferdsel må holdes på et minimum.
- Ved eventuelle militære øvelsesaktiviteter må det tas særlig hensyn til kulturminnene så de ikke blir skadet, og de bør fortrinnsvis merkes før øvelsen. De tyske anleggene er bygget uten betong, og mange av dem er svært sårbare.
- Det bør settes opp skilt i området som advarer publikum mot å gå inn

i anleggene.

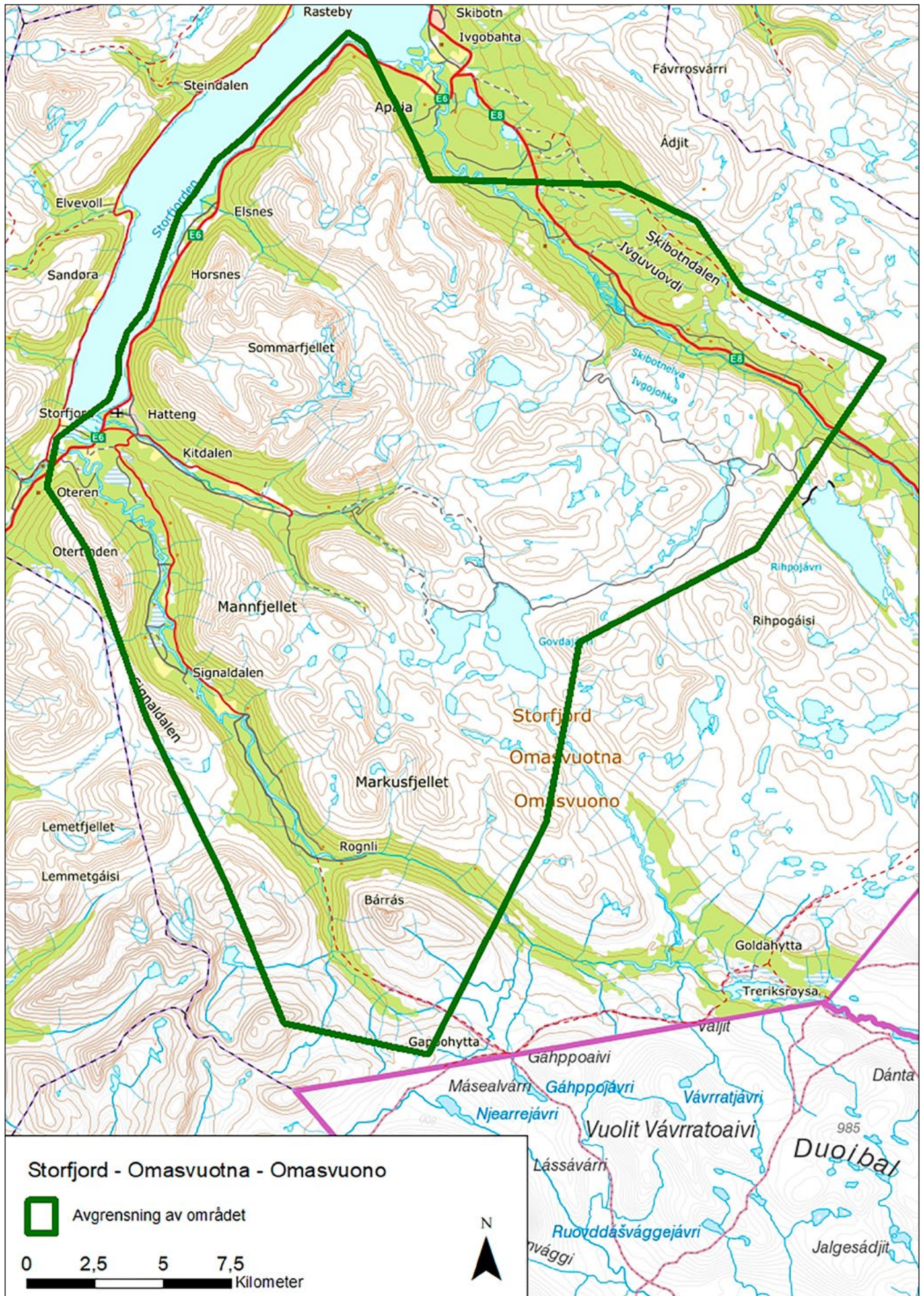
- Reindriftas bruk av landskapet og eventuelle nye tiltak som tradisjonelt kan knyttes til denne virksomheten bør skje med omtanke for plassering.

Kyst- og dalområdene:

- De lavereliggende områdene tåler i langt større grad nye tiltak og etableringer uten at landskapets kulturhistoriske verdi forringes. Det er likevel viktig at kulturminnene fra andre verdenskrig og den kalde krigen tas hensyn til ved nyetableringer.

Hele området:

- Hele området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

7. Tromsdalstind – Tromsdalen – Breivikeidet / Sálašoaivi – Romssavággi – Guohcavuopmi

Bynært turlandskap, samisk fangst- og reindriftslandskap

Tromsø kommune

Areal: 190,7 km²

Området ligger i landskapsregion 32)

Fjordbygdene i Nordland og Troms

BELIGGENHET

Landskapet ligger på Stuoranjárgahalvøya på fastlandssida, øst for Tromsøya. Halvøya avgrenses av Gáranasvuotna/Ramfjorden i vest og Olggosvuotna/Ullsfjorden i øst. Eidet Guohcavuopmi/Breivikeidet ligger midt på halvøya og forbinder de to fjordene. Landskapet består av den vestre delen av eidet og de tilgrensende fjellpartiene og dalene i nord og sør. Dalen Romssavággi/Tromsdalen, som strekker seg fra Romssanuorri/Tromsøysundet til foten av Sálašoaivi/Tromsdalstind, forbinder landskapet med byen.

BESKRIVELSE

De to særpregede fjellene - Sálašoaivi/Tromsdalstind og Gáranasgáisi/Hamperokken - dominerer landskapet. På de vidstrakte moene på Guohcavuopmi/Breivikeidet finner vi et av de største fangstgropsystemene i Troms. Det består av mer enn 1700 gropene og strekker seg fra endemorenen Nordbotnmoen ved Gáranasvuotna/Ramfjorden og til Sandeggmoen ved foten av Goahterohči/Russevankskaret, der de fleste gropene ligger. Gropene gjen-speiler reinens beite- og trekkatferd fra langt tilbake til slik vi også kjenner den i dag. De dannet et stengsel for trekket mellom fjellpartiene nord og sør for eidet. Fangstgropsystemene har trolig en aldersmessig spredning fra yngre steinalder til tidlig middelalder. Gropene viser den tidligste formen for samisk fangstkultur, og overlapper aldersmessig med overgangen til den nomadiske tamreindriften.

Sagalitteraturen gir indikasjoner på at tamreindriften kan ha vært under

etablering i Troms allerede i yngre jernalder. På 1200-1300-tallet ser det ut som flyttingen med rein over det som er dagens landegrensene blir etablert i Troms. I Tromsø-området fortsatte den nomadiske reindriften over landegrensene fram til andre verdenskrig. Reindriftsamene flyttet mellom vinterbeiter på finsk og svensk side av grensen og vår- og sommerbeiter på Stuoranjárga. Dagens Stuoranjárgareineiere har vinterbeiter i Indre Troms.

De reindriftsamiske kulturminnene i området består for det meste av boplasser og gjerdeplasser langs flytteveiene og i dalene. I Romssavággi/Tromsdalen har det vært gamle- og teltboplasser oppover hele dalen. Her lå sommerboplassene til Stuoranjárgas største siida.

Området som helhet rommer kontinuitet i landskapsbruk fra fangst til reindrift. Det viser også dynamikken i

landskapsbruken for et samfunn som har vært strukturert ut fra en mobil ressurs (reinen), og hvor det å forflytte seg har vært grunnleggende for den kollektive identiteten.

Hellig fjell

Fram til andre verdenskrig hadde de samme reindriftssektene brukt Stuoranjárga i mange generasjoner. De har gitt oss noen helt spesielle overleveringer om Sálašoaivi/Tromsdalstinden. Fjellet var fra gammelt av et *bássevárri* eller hellig fjell for Romssavággi siida. De samiske stedsnavnene tyder på at man har sett en forbindelse mellom fjellet og reinoksen. Fjellet er en *oaivi* på samisk. Dette brukes om runde fjell og betyr egentlig "hode". Den lavere fjellryggen i forlengelsen av Tinden heter *Galbar*. *Galba* er den framspringende delen av reinoksens horn. Fjellet kan derfor rett og slett forstås som et

Fra Tromsdalen 1875. Foto: Knud Knudsen, billedsamlingen Universitetsbiblioteket i Bergen

Tromsdalstind sett fra Tromsø by. Tinden betraktes som hellig i samisk tradisjon. Den er også et populært turmål for Tromsøs befolkning.
Foto: Wikimedia.commons

reinoksehode. Fjellpartiet er høysommerbeite for okserein, så forbindelsen mellom reinoksen og fjellet har også en naturlig forklaring. I den samiske sjamanismen har dessuten reinoksen hatt en viktig funksjon som sjamanens mektigste hjelpeånd. Det er kanskje innenfor denne konteksten vi bør forstå fjellets hellighet.

Troen på hellige fjell har røtter i samisk sjamanisme og består av forestillinger om helligfjellsånder som beskytter mennesker og dyr i siidaen. Området har også en egen joik som formidler at dyrene er store og vel-fødde og med staselige horn. Joiken er av ukjent alder og har blitt overført fra generasjon til generasjon til dagens brukere. Beitelandet er verdifullt, fordi det omfatter fjell og daler av alle slag, og gress- så vel som lavbeiter.

Turisme og turlandskap

På 1800-tallet satte jordbruksekspansjonen og en mer nasjonalistisk poli-

tikk tamreindriften under press. I denne situasjonen bød handel med turister på kjærkomne inntekter for samene. I andre halvdel av århundret ble de samiske boplassene populære utfluktsmål for byfolk og et betydelig besøksmål for turister fra inn- og utland. Av den grunn ble hovedboplassen ved Dalheim flyttet ned til Sportskafeen, som var et lettere tilgjengelig besøksmål. Den nye boplassen var som et turistanlegg å regne. Gammene skulle se mest mulig autentiske ut, og reingjerdets funksjon var å vise turistene reinsdyr. Til og med kong Oscar II besøkte samene i Roms-savággi/Tromsdalen i 1873. Denne tidlige historien er derfor dokumentert gjennom et stort fotomateriale fra besøkende fotografer, og også gjennom muntlig fortellertradisjon.

Da Tromsøysundbrua stod ferdig i 1960 ble byen og fastlandet knyttet nærmere sammen. Med ferdigstillinga av Fjellheisen i 1961 ble området ytterligere åpnet for turister og friluftsfolk.

Området er i dag et svært viktig tur- og friluftsområde for bybefolkninga og tilreisende.

LANDSKAPSKARAKTER

Landskapet har fjellmassiv i sitt indre og er omkranset av fjorder og sund. De rike gressbeitene og den varierte topografien på Stuoranjárga er typiske for reindriftenes sommerbeiter på halvøyene og de store øyene ved Tromskysten.

Landskapet har tallrike og velbevarte spor både etter gamle fangstanlegg og nyere reingjerder. Dette vitner om reinens sentrale rolle i ressursutnytingen i tusenvis av år.

Det fins noen fysiske spor etter samiske boplasser og en rikholdig dokumentasjon i form av lokale erindringer, fotografier og fortellinger.

Tinden er selveste byfjellet og har stor opplevelsesverdi for bybefolkningen, samtidig som fjellets status som hellig fjell gir det en identitetsverdi for den samiske befolkningen.

Fangstgrop på Teltmoen som inngår i et stort og godt bevart fangstsystem for rein på Breivikeidet. Foto: Inga Malene Bruun, Sametinget

Sett fra byen er fjellet et viktig visuelt landskapselement, og er del av et viktig turlandskap.

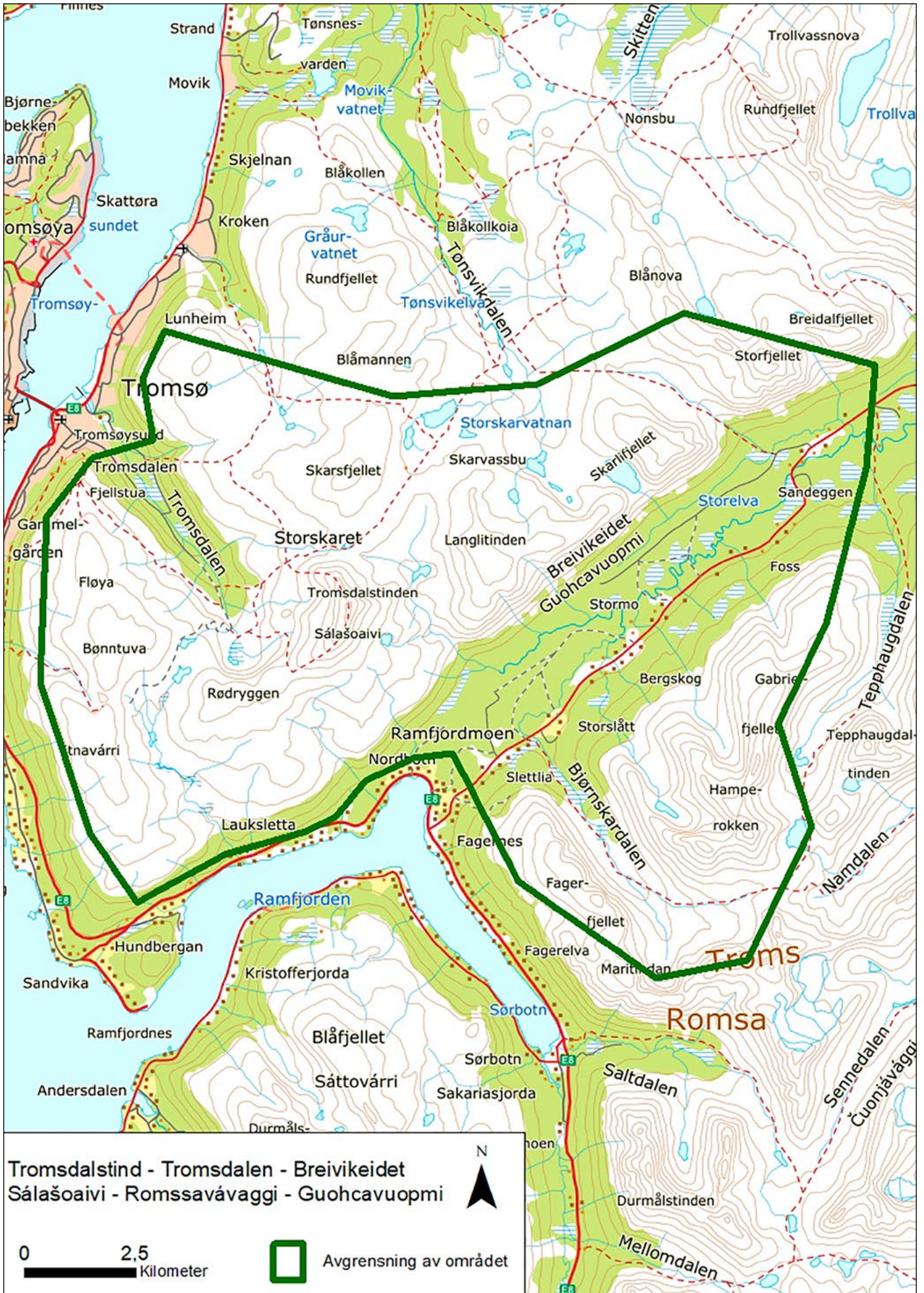
NASJONAL INTERESSE

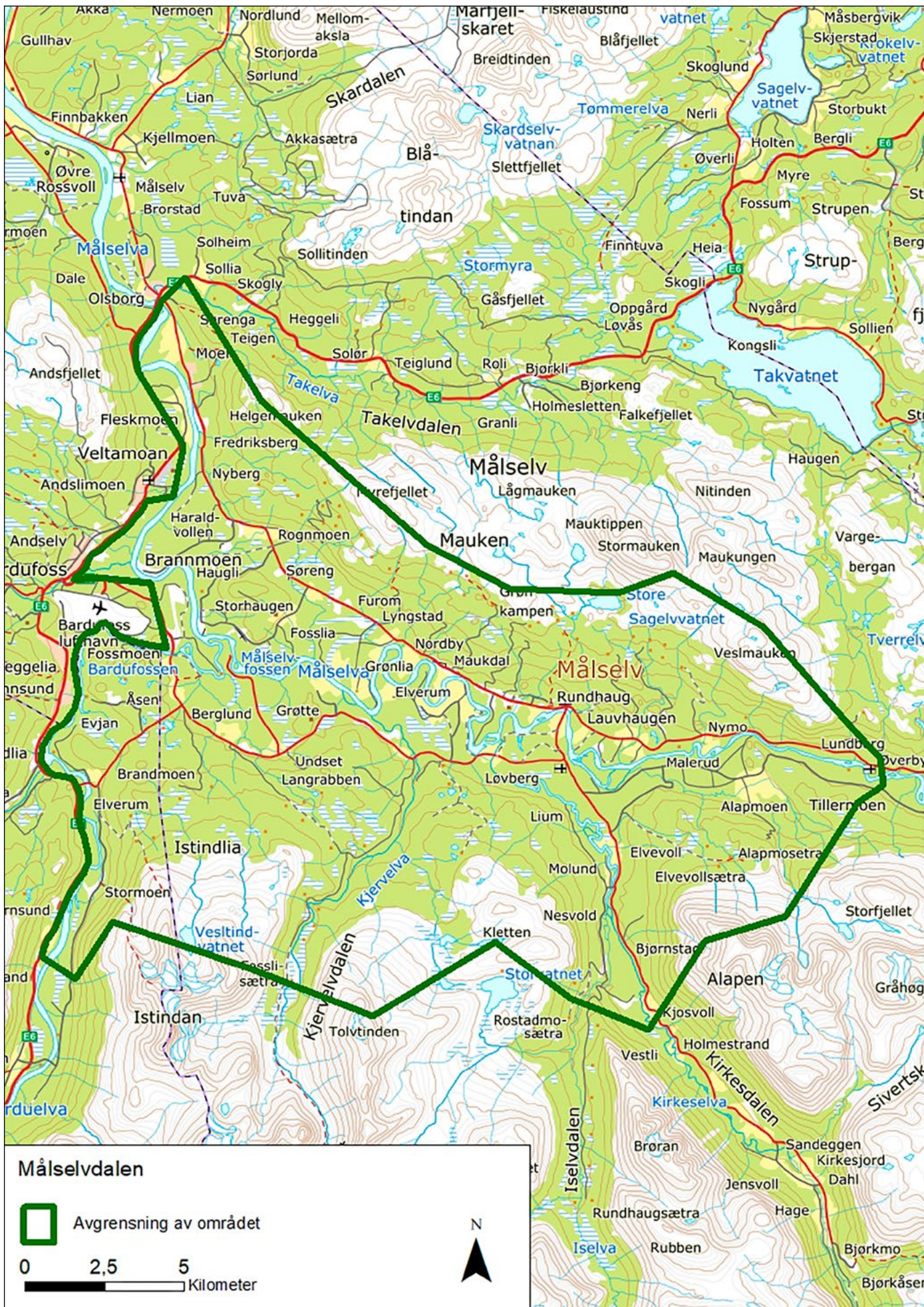
Landskapet representerer et samisk brukslandskap som dokumenterer overgangen fra tidligere tiders reinfangst til dagens reindrif. Det rommer et fangstgropssystem som er usedvanlig stort til å ligge ute ved kysten. Dette har stor kunnskaps- og opplevelsesverdi og beliggenheten gir gode formidlingsmuligheter.

Landskapet er også et uttrykk for samiske trostradisjoner i form av Sálašoaivi/ Tromsdalstinden som et hellig, samisk fjell. I tillegg dokumenterer også Romssavággi/ Tromsdalen den tidlige turismen til Nord-Norge og samenes plass i denne. Dette mangfoldet – som historisk fangst- og reindrifsområde, som hellig fjell og som bynært turlandskap – skaper et kulturhistorisk spennende og uvanlig landskap.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

- Fangstanlegget på Guohcavuopmi/ Breivikeidet er i det store og det hele godt bevart. Bortsett fra lengst vest mot Gáranasvuotna/Ramfjorden der motorcrossbane og radaranlegg (EISCAT) ligger, er det gjort få inngrep i gropsystemene. I den videre arealplanleggingen er det viktig å bevare helheten og sammenhengen i fangstanlegget, fra gropsystemene ved Gáranasvuotna/Ramfjorden i vest til Sandeggmoen i øst. Vedtatt kommunedelplan for ny trasé for E 8 vil imidlertid innebære ytterligere inngrep i den vestlige delen av gropsystemene.
- Det åpne landskapet og utsikten mot skarene med reinens trekkveier som munner ut på eidet må beholdes intakt.
- Turlandskapet i fjellområdene må beholdes uten tyngre anlegg og utbygginger. De oppmerkede stiene bør fortsatt gå utenom kulturminner.
- Ved etablering og vedlikehold av turveger o.l. må inngrep i kulturminner knyttet til reindrif i Romssavággi/ Tromsdalen unngås. De bør synliggjøres og historien knyttet til dem formidles.
- I kommuneplanens arealdel bør landskapet vises som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.
- Landskapsinteressene må innarbeides dersom reguleringsplaner skal utarbeides for deler av området.

8. Målselvdalen

Dølakulturens landskap

Kommuner: Målselv og Bardu kommuner

Areal: 322,4 km²

Området ligger i landskapsregion 34)

Indre bygder i Troms

BELIGGENHET

Målselvdalen ligger i Målselv kommune i Indre Troms. Elva som går gjennom dalen, har sitt utspring inne ved grensa mot Sverige og får tilførsel fra flere elver underveis før den blir det vi kjenner som Måselva fra Øverbygd og ned mot fjorden. Landskapsavgrensningen følger liene mot nord og sør og avgrenses mot øst der dalen blir trangere og mot vest langs Barduelva.

BESKRIVELSE

Måselva er det dominerende og samlende elementet i landskapet. Den flyter rolig gjennom dalen og kjennetegnes ved de karakteristiske meandersvingene og den mektige fossen. Ved Bardufoss lufthavn møtes Måselva og Barduelva. Furskogen var i utgangspunktet den største ressursen i området. Fra gammelt av var denne ressursen kjent og

utnyttet av folk som bodde ved kysten. Hollendere skal også ha vært inne i områdene for å hente ut tømmer. Ellers ble dalen benyttet av samene til bosetting og vandring mellom sommer- og vinterbeiter. Noen steder hadde samene gjerdeplasser for rein. Disse ble senere overtatt av innvandrende nordmenn – ikke uten tvang. Det er også gjort funn tilbake til steinalder i området. Med sine store furuskoger var området også attraktivt for kvenske innvandrere med god kunnskap om tømmerdrift, tjærebrenning og nyridding i skogslandskap. Både kvensk og samisk historie i Indre Troms hører med til det sammensatte bildet av områdets fortid.

Fram til sist på 1700-tallet stod furskogen tett på de store moene. Jens Holmboe var fogd i Senja og Tromsø fogderi 1781-1800. Han foretok en reise innover i landet i 1789 sammen med skoginspektør Nicolai Hersleb Ramm fra Røros og ble overveldet over de store, ressursrike og tilsynelatende uberørte områdene. Sammen med en kombinasjon av flere uår i jordbruket og generelle nedgangstider ga dette

startskuddet til en innvandring av i hovedsak østerdøler og gudbrandsdøler fra slutten av 1700-, utover 1800- og innpå 1900-tallet.

Med fast bosetting ble det fart på utnyttelsen av skogen. Gårder ble ryddet og tømmer, bord, ved og milebrent tjære ble sendt av gårde nedover elva med «komser» - en båttypen som var spesielt utviklet for å kunne brukes på den til dels grunne elva samtidig som de var i stand til å gå innenskjærs for å levere varer langs kysten. I de fleste små sideelvene til Måselva ble det etablert sager for å foredle tømmeret før utskipning. I alt skal det ha vært mer enn 25 oppgangssager fra tidlig 1800-tall og fram mot andre verdenskrig. Etter hvert kom det også til sirkelsager. Å brenne tjære av røttene var også en viktig næringsveg for mange.

Skogryddingen ga grunnlag for et betydelig jordbruk som fortsatt er aktivt og livskraftig. Nybyggerne tok med seg sin byggeskikk og sin kultur og levemåte fra dalførene sørpå. I Målselv finner vi derfor en god del store to-etajers tømra stuebygninger med østnorsk

Måselva er livsnerven og grunnlaget for det gode jordbrukslandet i dalen. Her fra Øverbygd. Foto: Erik Stenvik

De karakteristiske tømmerbygningene er en synlig del av dølakulturen. Fra Fossmo bygdetun i Målselv. Foto: Kristi Vindedal, Riksantikvaren

preg, og firkant-tun er mer vanlig enn det vi finner ellers i fylket. Bygningene her er ofte større enn ute ved kysten. Dette skyldes god tilgang på tømmer og ved til oppvarming. Flere av gårdene hadde også seterdrift oppe i liene mot fjellet – også det en tradisjon de tok med seg. Fremdeles har bygdene sin egen særpregede dialekt som kan sies å være en variant av østnorsk, men med et særegent tonefall, og i folkemusikken finner vi toner og melodier som er glemt på opphavsstedet.

Elva var viktig, ikke bare som ferdselsvei, men den ble også utnyttet på andre måter. Målselva, med Målselvfossen og Europas lengste laksetrapp, er ei kjent lakseelv som fortsatt bidrar til en aktiv turistnæring. Bardufossen ble tidlig utbygd (1920) og skaffet strøm lokalt. Senere er det foretatt store kraftutbygginger lengre oppe i Barduelva (1960-tallet), og lengre oppe i Målselvvassdraget.

Sist på 1930-tallet ble flyplassen på Bardufoss bygd, som en av de første i landsdelen. Flyplassen var strategisk viktig for tyskerne under andre verdenskrig og har senere vært svært viktig for det norske forsvaret. Etter krigen ble det bygd opp store militære anlegg

flere steder. Forsvaret setter fremdeles et sterkt preg på området med sine bygninger og anlegg, særlig ved flyplassen og langs E6 ved Heggelia.

LANDSKAPSKARAKTER

Målselva er den sentrale livsnerven i dalen. Med sine karakteristiske meandersvinger danner den grunnlaget for det gode jordbrukslandet i dalen. Målselvfossen og Bardufossen er kjente landemerker.

Landskapet er preget av skogsdrifta og rydding av de store gårdene som ble påbegynt av dølene sist på 1700-tallet. Gårdene er store i nordnorsk sammenheng og er framtreddende i landskapet.

Forsvaret har med sin tilstedeværelse også satt preg på landskapet – både i form av bebyggelse og med aktivitet og utstyr.

NASJONAL INTERESSE

Den omfattende utvandringa fra dårlige tider og fattigdom i dalene sørpå til det nye landet i nord, er en viktig del av Norges historie. Skogryddinga, jordbruksområdene, sagene, møllene og de karakteristiske tømmerbygningene er synlige spor etter denne epoken. Dølakulturen lever både materielt og

immaterielt i Målselv og Bardu i dag, og gjør dette området forskjellig fra de tradisjonelle nordnorske bygdene.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Et landskap med store gårder krever fortsatt drift i form av høsting og beiting for at karakteren skal bli opprettholdt.

- Nye større bygg og andre tiltak må plasseres med hensyn til viktige landskapsverdier.
- Tunstrukturene bør opprettholdes og de karakteristiske bygningene vedlikeholdes etter antikvariske prinsipper for å bevare sitt særpreg.
- Ved eventuell utbygging av vannkraft må det tas hensyn til sporene etter møller og sager, og elva som livsnerven i dalens historie må fortsatt kunne oppleves og forstås.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

9. Leinavann / Lenesjávri

Fjell- og viddelandskap, samisk fangst- og reindriftslandskap

Bardu kommune

Areal: 102,9 km²

Området ligger i landskapsregion 35), Lågfjellet i Nordland og Troms

BELIGGENHET

Lenesjávri/Leinavann, 491 m.o.h., er en kilde til Barduvassdraget. Det ligger i et fjell- og viddelandskap med store, fiske-rike sjøer innerst i Troms, mellom Dividalen og Rohkunborri nasjonalparker.

Vannet er 28,3 km² stort og 15 km langt og består av to basseng. Det strekker seg fra det regulerte Álttesjávri/Altevann og innover til svenskegrensen. Man kommer seg dit med båt. Området er ubebygget, bortsett fra noen få hytter. Landskapet omfatter hele vannet og områdene på land opp til nærmeste høydedrag. I ytterenden inngår eidet mot Álttesjávri/Altevann (*Ostu*), også de deler av arealet som i dag er neddemmet.

BESKRIVELSE

Lenesjávri/Leinavann er et landskap med stor tidsdybde og kulturminner som spenner fra steinalder og fram til vår tid. Området ligger svært sentralt i forhold til reinens tradisjonelle trekkleier og samenes historiske handels- og flytteveier mellom øst og vest, innland og kyst. Landskapet har store naturverdier og særegne landskapsformasjoner skapt under siste istid.

Kulturminnene vitner om kontinuitet i ressursutnyttning og landskapsbruk siden yngre steinalder (4.500-1.800 f.Kr.) og fram til våre dager. Rein og fisk har vært de sentrale ressursene. I buktene finner vi boplasser fra tidlig metalltid (1.800 f.Kr. - Kr.f.) og forskjellige slags tufter og ildsteder av ulik alder side om side. Forekomsten av ulike boligtyper vitner ikke bare om tidsdybden, men også om forskjellig varighet på opphold. Lenesjávri/Leinavann er for øvrig første gang nevnt i svenske skattelister fra 1500-tallet som

skatteträsk for fjellsamer. I de samme områder finnes også teltleire med matgammer og kjølegroper som har vært brukt av bardudølene i forbindelse med fiske og fritid i nyere tid. Samlokaliseringen forteller oss om kontinuitet i ressursutnyttning og om forhold ved naturmiljøet som har holdt seg uendret over lang tid - slik som reinens trekkmønster og beitebehov, fiskebestanden, landingsforholdene for båt og tilgangen på brensel og drikkevann.

Området har mange fangstanlegg for villrein av forskjellig slag. Det største er et fangstgropssystem på Ostu med 88 groper. Anlegget har vært i bruk over et langt tidsrom (dateringer fra yngre steinalder til Kr.f.). Det sperrer eidet mellom Lenesjávri/Leinavann og Álddesjávri/Altevann i hele dets bredde og har fungert som et effektivt stengsel for reinens høsttrekk. Gropene er innrettet i terrenget i forhold til sandrygger dannet av breelver under siste istid.

Breelver har også skapt rullesteinsryggene og -grunnene i Lenesjávri/Leinavann. I sørenden av vannet finner vi en egen type fangstanlegg for villrein på holmer og nes med slik rullesteinsur. De kalles på samisk čillat (bogasteller) og består av groper kastet ut i ura. Ut-

kastingslaget danner solide voller jegerne har gjemt seg bak. Čillaene ligger i klynger og på rekke og er orientert i retning høsttrekket. Holmene ligger nært land og villreinen har åpenbart passert dem under trekket.

På rullesteinslokalitetene finner vi også kjøttgjemmer og sommergraver. Sommergravene er midlertidige graver som ble anlagt etter misjonstiden på 1600-1700-tallet, da samene ble pålagt å begrave sine døde i vigsljet jord på kirkegården. Sommergravene måtte ligge lett tilgjengelig og der det ble tidlig bært, slik at de døde kunne graves opp og fraktes bort på sledefore på vårisen. Rullesteinslokalitetene ved Lenesjávri/Leinavann var godt egnet til formålet. Landskapstypen ble nok også valgt ut fra tidligere symbolsk og rituell funksjon. Førkristne samiske graver ligger gjerne på nes, holmer og øyer. Slike steder er overgangssoner i terrenget og kan ha representert terskler til en annen verden. Ved Lenesjávri/Leinavann finner vi offerplasser med tilsvarende beliggenhet, ved innsnevring i vannet.

LANDSKAPSKARAKTER

Landskapet er et typisk fjell- og viddelandskap i indre strøk av Troms. Det

Gravholme i Leinavann/Lenesjávri. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget

Ved Skierreluokta/Lappbukta ligger det mange samiske boplasser. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget

inngår i et vassdrag med flere store og fiskerike sjøer. I tusenvis av år har landskapet vært sentralt både for reinens migrasjonsruter og for samenes ferdsels-, handels- og flytteveier mellom øst og vest, innland og kyst. Rein og fisk har vært livsgrunnlaget både i fangst-samfunnet og det senere reindriftssamfunnet. Dette har skapt kontinuitet i lokaliseringen av kulturminnene, samt kulturmiljøer med stor tidsdybde. Det pågår fortsatt reindrift i området.

Bardudølene har i flere generasjoner hatt opphold ved Leina i sommerhalvåret for å drive matauk og friluftsliv. Spredte leirplasser og store båtoppsett ved Ostu vitner om denne bruken.

NASJONAL INTERESSE

Landskapet er usedvanlig rikt på kulturminner og viser tidsdybden i den samiske bruken av området. Kulturminnene ligger i sitt opprinnelige miljø, i et område med store naturverdier og særpregede landskapsformasjoner. De har stor opplevelsesverdi og stor verdi som kilder til samisk historisk landskapsbruk og kunnskap om reinen og naturmiljøet.

Landskapet har også vært viktig når

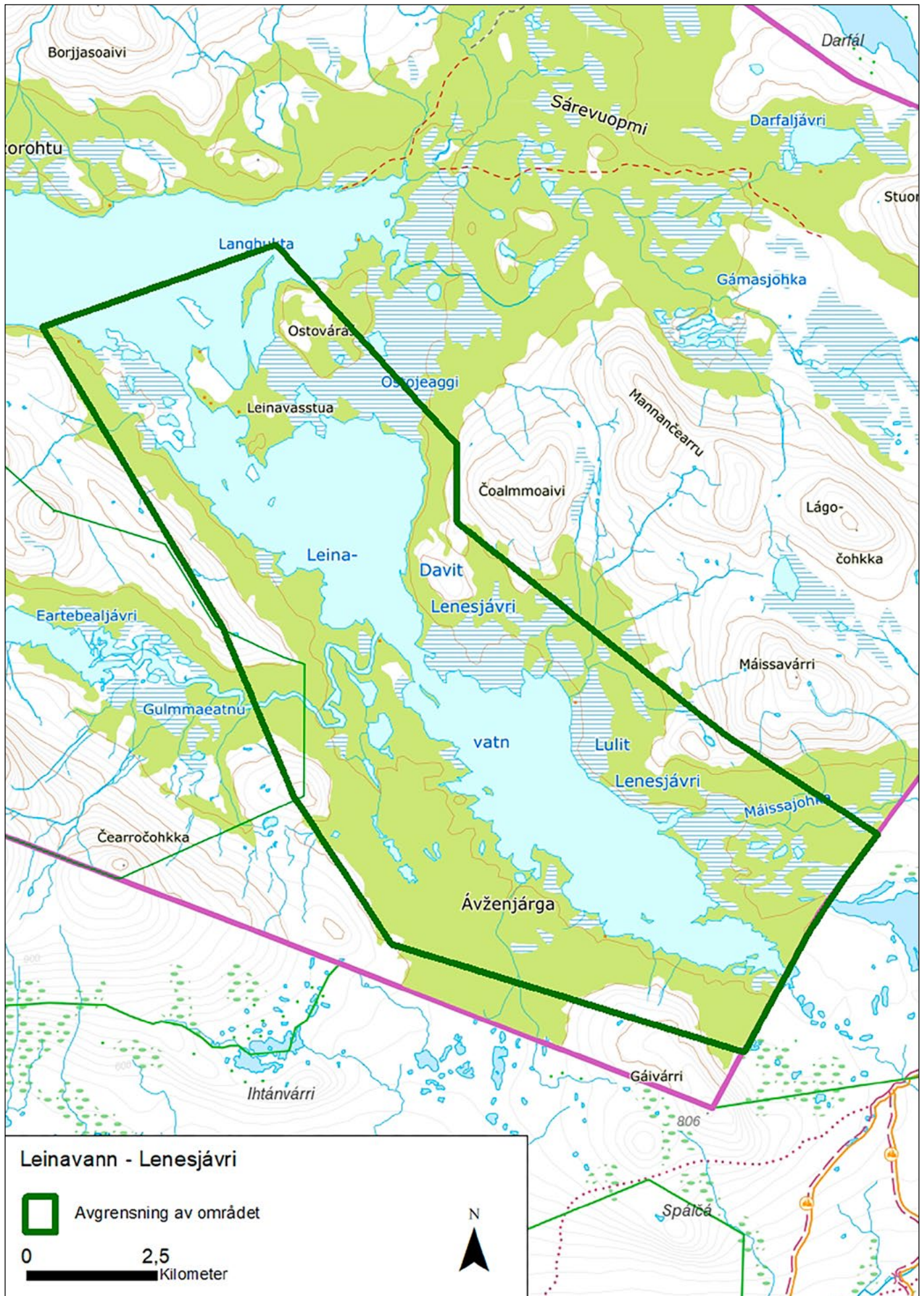
det gjelder samisk religion. Bruken av ura til rituelle formål er typisk for det førkristne samiske samfunnet. Også andre særtrekk ved den lokale topografien har blitt utnyttet rituelt. Offerhandlinger ved passasjer i form av strømmer mellom vannene føyer seg inn i en større samisk religiøs kontekst.

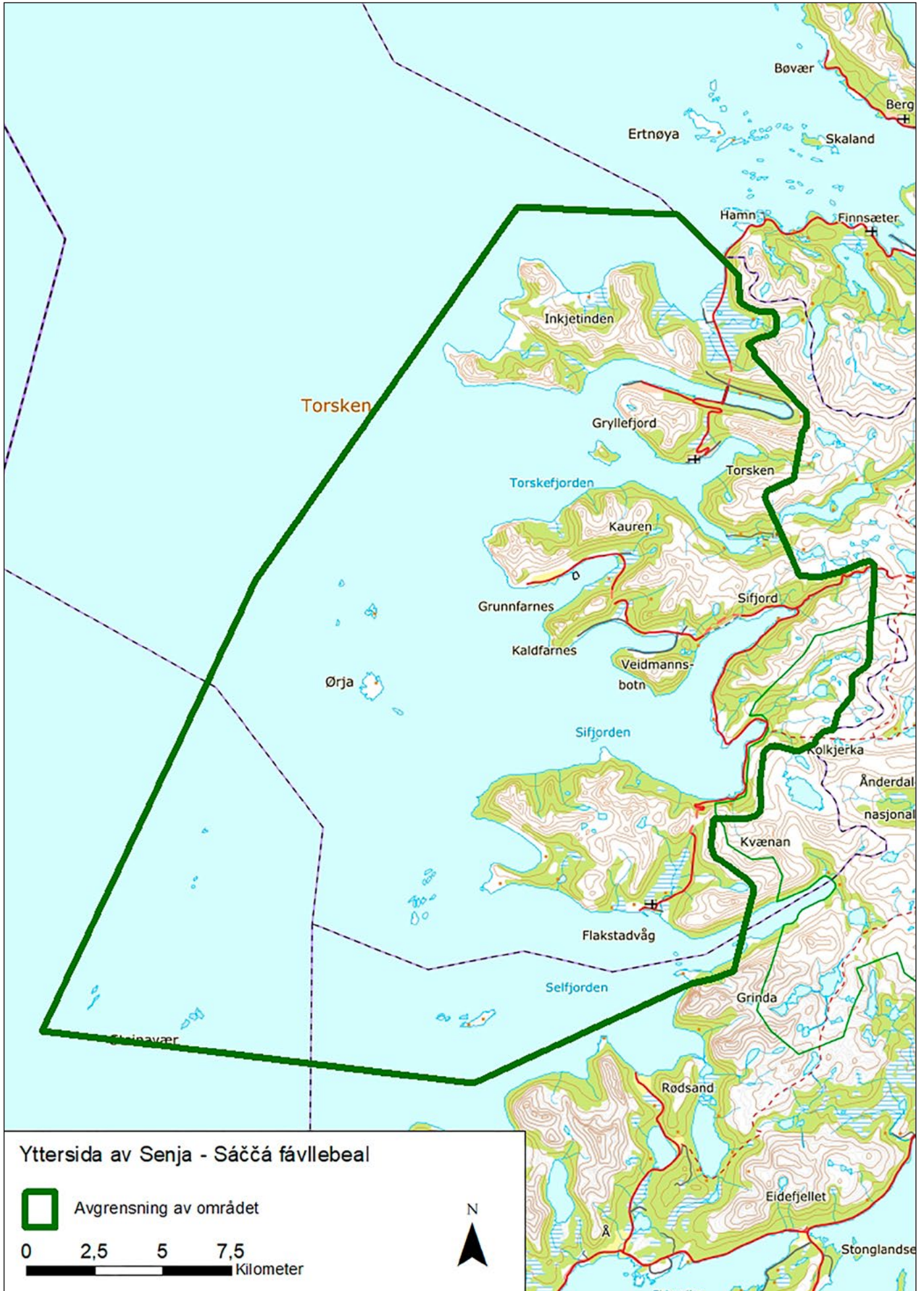
SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

De arkeologiske kulturminnene i området er generelt svært sårbare da de ligger helt framme i dagen eller skjult av et ytterst skrint lag vegetasjon, og for det meste i et åpent og lett framkommelig terreng. Det gjelder boplasser fra tidlig metalltid, fangstgroper, *Čillat* (bogasteller) og gravholmer, alle verdifulle kulturminner av stor betydning for landskapskarakteren til området. Ostu er et særlig utsatt område. Rullesteins-holmene i innerenden av vannet er sammenhengende kulturminnelokaliteter. Holmene bærer preg av en viss bruk i forbindelse med moderne fiske. Dette skjer i beskjedent omfang, men kulturminnetettheten gjør at kulturminnene likevel er utsatt.

Friluftsliv og camping representerer den største utfordringen og bør skje med hensyn til de kulturhistoriske verdiene. Leiraktiviteten setter spor som påvirker landskap og kulturminner, i form av slitasje på vegetasjon, fysiske markinngrep, avfall, samt møblering av uterom med benker, plattinger og lignende.

- Det bør utarbeides en forvaltningsplan for området i et samarbeid mellom kommunen, Sametinget og med medvirkning fra ulike brukergrupper.
- Miljøovervåking av slitasje på terrenget og kulturminnene bør vurderes iverksatt. Det har vært iverksatt stimerking for å lede trafikken utenom boplasslokalitetene og det bør satses videre på informasjonstiltak.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

Langværan sett fra Ørja, Senja i bakgrunnen. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Harald G. Johnsen

10. Yttersida av Senja / Sáččá fávllebeal *Fiskerilandskapet*

Torsken, Tranøy og Harstad kommuner
Areal: 575,5 km², herav ca. 407 km²
sjøareal
Området ligger i landskapsregion 37)
Kystbygdene i Troms

BELIGGENHET

Området er eksponert mot Norskehavet i nord og nordvest og Andfjorden i sørvest. Avgrensningen er definert av det karakteristiske fjord- og fjellandskapet på en del av Senjas vestkyst. Området representerer i særlig grad fiskerihistorien på yttersida fra steinalderen til i dag. I vest er grensen satt i havet slik at landskapet både omfatter sjø og tidligere bebodde samlinger av øyer, holmer og skjær, de såkalte øy-værene. I øst følger grensen de høyeste fjellene.

BESKRIVELSE

Senjakysten karakteriseres av dype fjorder omgitt av fjell med høyder mellom 600 og 1000 meter. I skalden Einar Skulasons sjømannsvers fra 1100-tallet beskrives Senjakysten slik: «Opt er men klofid Senju», som betyr «Senjakysten er ofte kløyvd». Langsetter fjordene finnes smale strandflater som har gitt grobunn for husdyrhold og stedvis åkerbruk. Fiske og fangst av sjøpattedyr har vært av avgjørende betydning for bosettingen, og rett utenfor kysten finnes hundrevis av fiskegrunner som har vært et viktig grunnlag for hjemmefiske. Lenger ute i havet finnes grunne havområder eller fiskebanker, med store fiskebestander.

De store marine ressursene kombinert med tilgangen på brukbart

beiteland har gitt en enestående stabilitet i bosettingen over flere tusen år. I fjordene og havsvikene finnes nedgravde hustuffer fra steinalderen i klart markerte strandvoller. Dette har vært solide konstruksjoner og kan tyde på vinterbosetting under innsiget av skrei i mars og april. På de samme stedene finnes også et stort antall hustuffer og nausttuffer fra jernalderen og gårds- hauger fra middelalderen. Hustuftene fra jernalderen er imponerende store, opptil 45 meter lange og svært tydelige, med veggvoller, innganger og avdelte rom for husdyr og mennesker.

Senjakysten har også spor etter sjøsamisk og reindriftnomadisk bosetting i eldre og yngre tid. I et fjellpass mellom Tverrfjellet og Sørfjellan på grensen mellom Tranøy og Torsken kommuner,

Molo på Steinavær i Andfjorden. I 1880-årene var det en storstilt utbygging av moloanlegg, rorbuer o.l. på øyværene utenfor kysten av Senja.
Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten, Harald G. Johnsen

ligger en samling av bogastiller, finurlig plassert på begge sider av og helt inntil reintråkk som er hardtrampet av villrein og senere tamrein, over tusenvis av år. I et nær tilstøtende område finnes et samisk offersted. Navn på fjell og formasjoner i kystlandskapet peker i retning av samisk mytologi. Samiske urgraver finnes også.

Gårdshaugene langs yttersida av Senja representerer i særlig grad bosettingen i middelalderen og reflekterer trolig etableringen av markedsfisket. De vises ofte som monumentale kulturminner i landskapet, særlig på de stedene som ble forlatt etter middelalderen. De finnes i så godt som alle fjordene fra nord til sør, men er spesielt tallrike i Berg og Torsken kommuner. Haugene kan være flere meter høye og flere hundre meter i utstrekning, og gjenspeiler langvarig bosetting på et konsentrert område. De inneholder bygningsrester og husholdningsavfall, fiskeredskap og ikke minst keramikk, som forteller om

det omfattende handelssamkvemmet gjennom tørrfiskhandelen med det kontinentale Europa.

Et godt eksempel på fiskeriene som lokaliserende bosettingsfaktor er halvøya mellom Ballesvika og Gryllefjord. I alle vikene her er det førhistoriske bosettingsspor fra ulike perioder. I Sildevika finner vi steinaldertufter, i Ballesvika ligger et stort kompleks av jernalderhus og graver, og i Sandsvika, Teistevika og Ballesvika ligger gårdshauger med tykke lag etter bosetting helt tilbake i middelalderen.

Disse stedene ligger alle vendt ut mot storhavet i nord og vest med vanskelige landingsforhold for båter, men de har likevel hatt relativt stor bosetting helt fram til århundreskiftet 1800-1900-tallet. Fra alle stedene er det imidlertid også historier om vansker med å komme på land i dårlig vær og mange forlis. Flere av områdene var helt avhengig av transport med båt – bare i nødsfall kunne man gå over fjellene

når det var for dårlig vær. Grunnen til at folk likevel ble boende her var nærheten til gode fiskeplasser/fiskegrunner. Helt til slutten av 1800-tallet brukte folk nordlandsbåter som ble trukket opp på land etter bruk og derfor ikke trengte dedikerte havneanlegg.

Rundt århundreskiftet 1800-1900 ble det vanlig med motorbåter. Det var ikke havneforhold for disse i de ytterste vikene, og bosettingsmønstret endret seg derfor drastisk. Folk tok med seg tømmerhusene sine, flyttet inn til fjordene og bosatte seg der i stedet.

De rike forekomstene av sild og skrei utenfor Senjakysten i 1880-årene la også grunnlaget for en storstilt og svært synlig utbygging av moloanlegg, rorbuer og bebyggelse på de såkalte Senjaværene, klynger av øyer, holmer og skjær utenfor Senjakysten. Her finner vi, fra nord mot sør, øyværene Bergsøyan i Bergsfjorden, Holmenvær, Ørja, Langværan, Svellingan i Torsken, Halvardsøy i Tranøy og Steinavær i

Ytterst i været på Grunnfarnes ligger husene i en klynge på gårdshaugen. Foto: Troms fylkeskommune, Kulturetaten. Harald G. Johnsen

Andfjorden (Harstad). Dette området representerer en viktig del av vår nasjonale historie og er en påminnelse om den store verdiskapingen som alltid har foregått med utgangspunkt i de nordlige havområdene.

Øyværene ble imidlertid fraflyttet allerede rundt 1900-1920. Utviklingen mot stadig større fiskefartøy gjorde også disse havnene for små og for grunne. Større fartøyer med dekk og lugar gjorde det mulig å bo om bord under fisket, og behovet for tilgang til rorbuer på øyværene ble mindre. Ved motorens inntreden mot slutten av perioden, ble behovet for nærhet til fiskefeltene enda mindre, og øyværene var på kort tid blitt overflødige.

Endringer i fiskeriene og nye krav til havnefasiliteter har medført at noen av bygdene som folk flyttet til, har fått en bymessig utvikling. Dette gjelder i første rekke Gryllefjord, men også til en viss grad Torsken, Sifjord, Senjahopen og Mefjordvær. Dagens bebyggelse i

Gryllefjord er som en landsby med husene tett i tett og med mange funkishus fra 1930-tallet – selv om flere av disse i dag er sterkt ombygget. Tettstedene domineres i noen områder av industribygg i fjæresonen som er tilknyttet mottak og foredling av fisk, men den tradisjonelle bebyggelsesstrukturen er også godt bevart i andre deler av disse sentralområdene.

Den nyere gårdsbebyggelsen på Senjas ytterside er flere steder fra 1800- og 1900-tallet. Dette er småskala bebyggelse med en karakteristisk bebyggelsesstruktur der bolig og fjøs ligger på den gamle strandvollen omgitt av innmark. Innmarka strekker seg både ned til naust og støer i fjæra og opp mot fjellfoten med sommerfjøs og utmarksområder bakenfor. I dag ser vi at kontakten mellom sjøen og gårdstunet ofte er brutt av en bilvei, men det tradisjonelle mønsteret er likevel godt synlig i landskapet og forteller en viktig historie om bruk av ressurser fra hav

til fjell. Ofte finner vi også automatisk fredete kulturminner, som gårdshauger, gravfelt og hustuffer i de samme områdene.

LANDSKAPSKARAKTER

Landskapet på yttersida av Senja viser en blanding av vill natur og langkontinuitet i bosetting og ressursutnyttning. Steile og forrevne fjellrekker strekker seg flere kilometer ut i havet, og mellom fjellmassivene ligger vest- og nordvestvendte fjordsystem med smale strandflater og flatere fjordbunner, der et stort mangfold av kulturminner vitner om at her har folk bodd i tusener av år. Øyværene utenfor er små, flate holmer i storhavet, der store ruinsystemer vitner om hektisk aktivitet for ikke så lenge siden.

NASJONAL INTERESSE

Få steder er kombinasjonen av vill natur og langvarig bosettingshistorie så tydelig som på yttersida av Senja med

øyværene. Landskapet blir et vitnemål om menneskelig tilpassing og utnytting av de svært rike marine ressursene som fremdeles er en vesentlig del av livsgrunnlaget for samfunnene her.

Steinaldertufter, gårdsanlegg fra jernalderen, gravrøyser, gårdshauger, gammetufter og samiske offersteder er bevart i stort antall langs denne tilsynelatende ugjestmilde kysten. Områder med jordbrukslandskap og tradisjonell småskalabebyggelse fra 1800/1900-tallet, med boliger, fjøs, sommerfjøs og naust med støer, er viktige minner om en næring og en levemåte som er i ferd med å forsvinne. Bosettingen på utsatte steder vitner om rike og stabile ressurser i havet, og viser hvordan folk har holdt fast ved næringen, men flyttet fra den eksponerte yttersida til bedre havner inne i fjordene ettersom teknologien endret seg.

Avgrensingen av KULA-området strekker seg ut i havet for å favne om de historisk viktige øyværene. Disse var sentrale steder i den marine ressursutnyttelsen, og langs denne strekningen er mange av de viktigste værene i Troms representert. Øyværene knyttes til en brytningstid med fiskeriteknologiske endringer og nasjonal satsing på ma-

ritim infrastruktur. Det omfattende ruinlandskapet på de flate holmene ute i storhavet gjør øyværene til unike kulturmiljøer med stor opplevelsesverdi.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

- En vesentlig kvalitet ved Yttersida av Senja er kombinasjonen av vill natur og spor etter langvarig bosetting, der de førhistoriske kulturminnene er særlig godt bevart i sine opprinnelige miljøer. Ny virksomhet må ta hensyn til denne viktige kvaliteten, slik at kulturhistorien fortsatt er lesbar i landskapet.
- Flere steder er det typiske kulturlandskapet fra forrige århundre fortsatt synlig og viser hvordan naturen ble utnyttet fra hav til fjell. Småskalabebyggelsen på disse stedene forteller også om økonomi og bruk av ressurser, og mange av bygningene er lite endret og har stor verneverdi. Mange steder er også automatisk fredete kulturminner, som gårdshauger, gravfelt og hustufter bevart i de samme områdene. Dette er kvaliteter som bør søkes opprettholdt gjennom kommunens arealplanlegging og andre

sektorens tiltak. I disse miljøene bør bebyggelsesstruktur og -skala videreføres ved nye byggetiltak.

- Nye tiltak må i hele området tilpasses landskapet og i størst mulig grad formes slik at viktige kulturhistoriske og landskapsmessige kvaliteter videreføres. Industri og annen tilsvarende stor og ny bebyggelse eller andre arealkrevende tiltak må fortrinnsvis legges i områder som allerede har vært gjennom større omforming i vår egen tid. Ved lokalisering av nye akvakulturanlegg må det tas hensyn til landskapsverdiene. Ny bebyggelse bør unngås på øyværene og i de ubebygde områdene med mange fredete kulturminner.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

I Foldvik står fortsatt tre nothjeller. I fjæra er de rustne spekktankene det tydeligste minnet fra tida da ishavsfangsten foregikk.
Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten. Olav Austlid

11. Gratangen / Rivttåk

Fjordlandskap og krigslandskap

Gratangen Kommune
Areal: 109,0 km², herav ca. 19,4 km²
sjøareal
Området ligger i landskapsregion:
32) Fjordbygdene i Nordland og
Troms

BELIGGENHET

Gratangen kommune ligger i Sør-Troms og grenser i sør mot Skånland og mot Narvik i Nordland fylke, i nord mot Lavangen og i vest mot Ibestad. Gratangsfjorden strekker seg langt inn i kommunen mot sørøst der den treffer slake lier og runde fjellkoller.

BESKRIVELSE

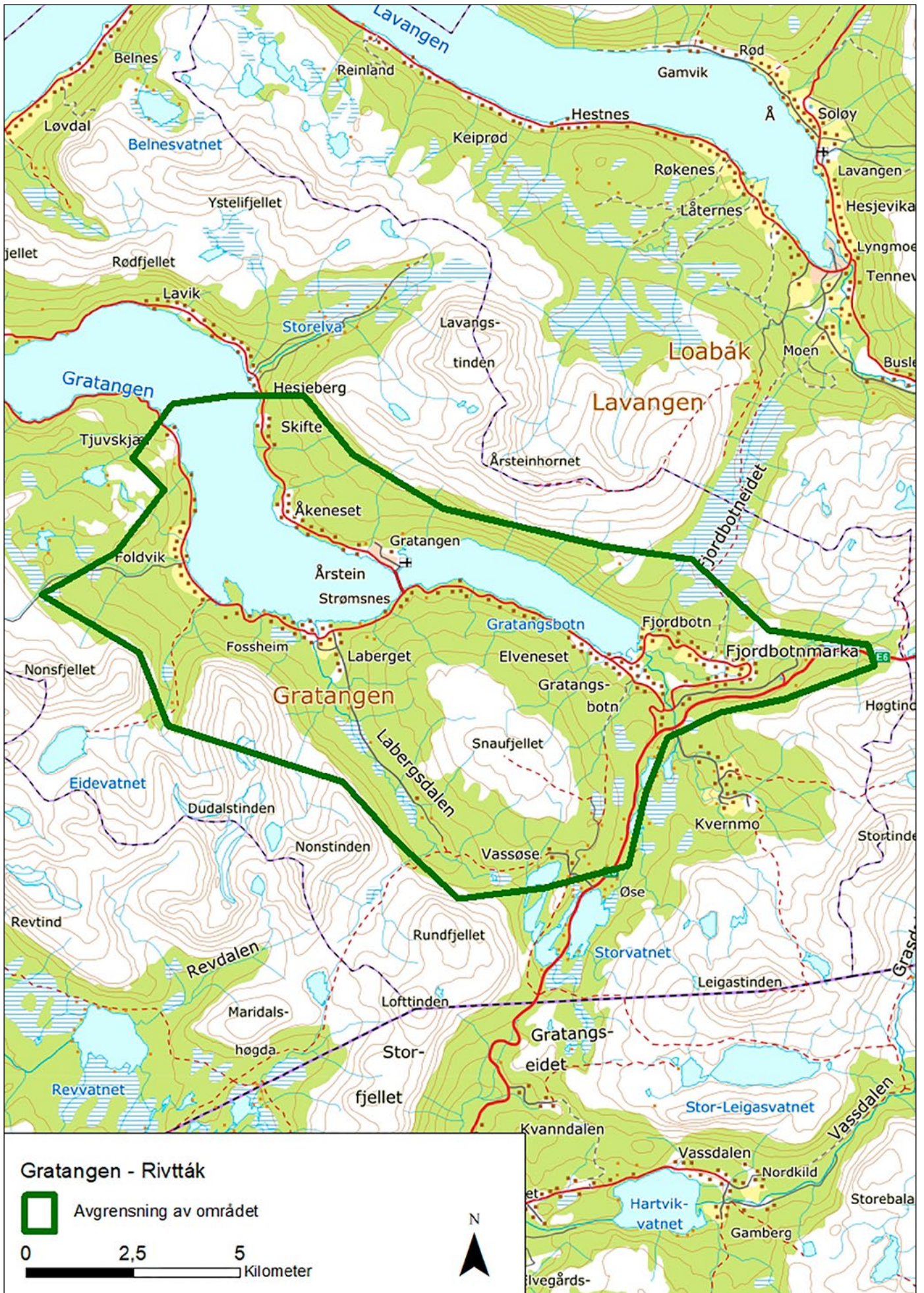
Landskapet består av fjorden omkranset av elvedaler og ås- og fjellsider, samt dalførene fra Foldvik, Laberg og Fjordbotn opp til ca. 200 moh. Fjellsiden

på nordsiden i indre del av fjorden er bratt, ubeboelig og overgrodd med tett bjørke- og olderskog. Lenger ute utvider fjorden seg til et flatere landskap preget av jordbruk og beiteland. Her ligger gårdsbrukene tett og er relativt små, slik vi ofte ser i områder der jordbruket ikke var hovednæring. Som ofte ellers i Nord-Norge strekker mange av brukene seg fra fjæra til fjell. Dette preger også til en viss grad landskapet i form av gjerder og vegetasjonsskiller. Inne i fjordbotn ligger det store flate moer bestående av marine avsetninger. Her er gårdene, etter nordnorsk målestokk, litt større. Oppe i lia mot E6, sørøst i området, ligger fine beitebakker der skogen ikke har fått etablere seg.

Utover langs fjorden fra Årsteinbrua ligger det flere store hvite sjøhus (bryg-

ger). Disse illustrerer Gratangens fortid som en viktig fiskeri- og fangstkommune. Litt lenger ut, i Foldvik, ligger ytterligere tre anlegg. Her står fortsatt de karakteristiske ruvende nothjellene, som ble brukt til å tørke bomullsnøter. Til alle bryggene hørte det båt med mannskap. Båtene ble brukt i sesongfiske langs hele norskekysten og ga arbeid og inntekt til mange familier. Det spesielle i Gratangen var at mange av båtene i tillegg drev selfangst på Ishavet. Den første ishavsskuta ble innkjøpt til Gratangen i 1904. Den siste ishavsskuta fra Gratangen, Myregga, ble kondemnert i 1982.

Også den samiske befolkningen deltok i ishavsfangsten. Bruket Sortebeck, på gården Laberg, hadde flere ishavsskuter der både eier og mannskap var samer. Der er det i dag et fredet samisk

De karakteristiske beitebakkene oppe i lia er sårbare for gjengroing. Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten. Olav Austlid

bygningstil med ei brygge (lagerbygg) helt ute på berget hvor større båter kan legge til.

Gratangen har fremdeles en aktiv og mangesidig satsing på kystkultur, om enn i en modernisert utgave. Ved Fartøyvernsenteret i Hellarbogen istandsettes gamle båter fra Nord-Norge, og i fjordbotnen ligger Båtmuseet med samlinger av tradisjonsbåter. Senteret har også nasjonalt ansvar for samisk båttradisjon.

På midten av 1700-tallet ble Laberg valgt som ett av to steder i Sør-Troms der Thomas von Westen fikk bygd en «finneskole» i regi av «Finnemisjonen». Inne i fjordbotnen ligger for øvrig Eliborg, et prakt eksempel på hvordan den norske staten bygde internatskoler.

Kommunen har fremdeles en aktiv reindriftsnæring. Innenfor området finnes både vinter-, høst- og vårbeite. Fra gammelt av kom reinflokkene over fra svensk side om våren, over Torneträsk

og ned Labergdalen, til sommerbeitene ute ved kysten. Derfor ble Laberget, nederst i dalen, møteplass og sted for handel mellom samene og den norrøne befolkningen.

Det finnes også eksempler på svensk innvandring til Gratangen – bl.a. ved at barn i nødsår ble sendt over grensen med samene for å søke en bedre tilværelse i bygdene ved kysten.

Gratangen har også en svært viktig plass i krigshistorien. I april- og maidagene 1940 foregikk det harde kamper både på Gratangsfjellet og inne i fjordbotnen. Tyske styrker som skulle nordover fra Narvik ble møtt av norske styrker, og det oppstod flere kamphandlinger i området. I fjordbotnen finnes en rekke fysiske spor og minnesmerker etter kampene, og flere tyske anlegg finnes i området. Ved Foldvik ble hurtigruteskipet Dronning Maud bombet og senket av tyske fly den 1. mai 1940. Skipet kan fortsatt sees under vann på stille dager.

LANDSKAPSKARAKTER

Fjorden er det samlende elementet i landskapet. Den, og til en viss grad elvedalene, var veien inn og ut av bygda før veiutbyggingen kom utover på 1900-tallet. Dette er et typisk nordnorsk fjordlandskap, der sjøen har vært hovedarbeidsplass. De store bryggene og nothjellene ses tydelig langs fjorden og vitner om stor aktivitet tilknyttet fiske og ishavsfangst.

En smal stripe land mellom fjell og hav gjør det mulig å bo og drive småskala jordbruk. Dalførene gir adkomst til og fra beiteområder i fjellene omkring, både for de fastboende og for reindriftsutøverne. Elvene og fossestrykene har gitt grunnlag for viktige næringer som møller og kraftproduksjon.

Flere steder i terrenget finnes fortsatt spor etter krigshandlingene i 1940 og fra tida da landet var okkupert.

NASJONAL INTERESSE

Ishavsfangsten var en viktig næringsvei i Troms helt fra yngre jernalder og nesten til våre dager. Det er imidlertid bevart få kulturminner som forteller om dette. Gratangsfjorden, med de hvite bryggene og nothjellene, er snart det eneste landskapet der det finnes flere slike kulturminner i sin opprinnelige sammenheng. Bryggene og nothjellene representerer ishavsfangsten så vel som det lokale fisket, og representerer dermed en variant av den typiske nordnorske kombinasjonsdrifta.

Møtet og handelen mellom samer og nordmenn, som er nevnt allerede i Ottars beretning fra 800-tallet, eksemplifiseres av gården Laberg/Sortebekk som etter hvert utviklet seg til et samisk handelssted. At også samer drev handelssteder på lik linje med norske

kjøpmenn, er lite kjent i vanlig historiefremstilling.

Krigshandlingene i 1940 har også satt sterke spor i området, både fysisk og mentalt. Noen av de viktigste slagene i kampen om Narvik foregikk i disse områdene.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Strandsonen fra Årsteinbrua og utover til Foldvik på sørsida av fjorden er sårbar for ny bebyggelse som kan forstyrre virkningen av de store bryggeanleggene. De store bryggene og nothjellene har i dag mistet sine opprinnelige funksjoner, men mange av dem brukes aktivt i turistnæringen.

- Det bør lages en plan for vedlikehold av bryggeanleggene.

- Beitebakkene opp mot Gratangsfjellet trenger beiting hvis de ikke skal gro igjen. Skjøtsel og vedlikehold av kulturlandskapet på gårdsbruk langs fjorden er tilsvarende viktig, men krevende å få til der vanlig drift er opphørt.

- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

- Noen av de mest typiske stedene, som Foldvik og Laberg, bør ivaretas gjennom reguleringsplan med bevaringsformål.

Sjøbu ved Årsteinen. Foto: Arve Kjerseim, Riksantikvaren

Fra Nipen/Hoanttas. Her ligger tunene spredt utover i terrenget, til forskjell fra den gamle norske tundannelsen. Foto: Marit Myrvoll

12. Markebygdene i Skånland / Skánik

Kulturelle, næringsmessige og sosiale endringer i et samisk landskap

Skånland kommune

Areal: 58,6 km²

Området ligger i landskapsregion 32)
Fjordbygdene i Nordland og Troms

BELIGGENHET

Området ligger i det indre av Skånland kommune og omfatter jordbruks- og utmarksområdet mellom de overveiende norske bosettingsområdene ved sjøen i nord og vest, og fjellmassivet sørøst for dette.

BESKRIVELSE

Det som i dag kalles markesamisk kultur og historie oppsto fra 1600-tallet, fra Malangen i Troms og inn i de nordligste deler av Nordland. Den største ekspansjonen skjedde imidlertid fra slutten av 1700-tallet og i en 100-årsperiode innpå 1800-tallet. Bakgrunnen var at mange reindriftsfamilier valgte å slå seg ned som bofaste bønder i sommerlandet sitt. For noen var dette et resultat av problemer i reindrifta og

påfølgende fattigdom, mens andre ser ut til å ha kommet fra velstående reindriftsfamilier som bevisst valgte en annen levevei.

Nytableringene skjedde gjerne i områdene ovenfor gårdsbebyggelsen langs kysten, dvs. «oppe i marka», både på fastlandet og på de store øyene. I disse områdene finnes derfor et bredt spekter av kulturminner som kan knyttes til overgangen fra reindrift (teltplasser, melkeplasser, offersteder) til jordbruk (beitelandskap, fjøs-/gammetufter, bygninger). Mangfoldet av kulturminner viser historien om hvordan mange reindriftssamer ryddet seg et småbruk eller en gård på den gamle plassen der de hadde bodd sommerstid mens de melket reinen og fisket i sjøen.

Nyrydningene lå gjerne ved de gamle flytteveiene. Beliggenheten var strategisk for fortsatt å kunne kombinere reindrift, jordbruk, fiske og utmarksnæringer. Etter hvert ble reindrifta av mindre betydning, senere også fisket,

mens jordbruket overtok som viktigste næringsvei. Den samiske identiteten har imidlertid hele tida stått sterkt i befolkningen, og gjør det fortsatt.

I nordre del av området, Sandemark, er det i dag en del eldre bebyggelse, samt nye hytter. For øvrig er imidlertid dette landskapet i det store og hele fraflyttet. Her ligger den gamle skolen, et monumentalt og nokså fremmedartet bygg beliggende på en høyde i skogen. Skolen er en viktig del av samisk lokal identitet, men også pedagogisk velegnet til å formidle fornorskingsprosessen som ikke minst skolesystemet var en viktig del av.

Høyere opp til fjells ligger boplassen Vilgesvårre/Blåfjell, med gjenoppbygde gammer og andre bygninger og kulturminner. Dette er i dag et populært utfartssted, som benyttes aktivt til formidling av den samiske historien i området. Høgfjellsområdene benyttes også fortsatt til ferskvannsfiske, bærplukking og jakt.

Vilgesvárri/Blåfjell er den høyestliggende av markebygdene. Foto: Lars Børge H. Myklevold, Samediggi/Sametinget

Gamle veifar fører over skarene til de lavere beliggende bygdene på Tjeldsundsida. Her finner vi et levende markebygdemiljø der flere fortsatt driver gårdsdrift med sau, slik at størstedelen av kulturlandskapet fortsatt holdes i hevd. Her er også en del kulturminner knyttet til jordbruk og gårdsdrift, for eksempel tufter etter den første fjøsgammen, det «moderne» sammenbygde fjøset og gårdens første tømmerhus. Dette landskapet representerer et tverrsnitt av det ressursområdet som markebygdene utnyttet.

LANDSKAPSKARAKTER

Markebygdene preges av jordbrukslandskap i skogsområdene og de lavreliggende fjellområdene ovenfor den kystnære bebyggelsen, derav benevnelsen «markebygder». En vesentlig del av landskapet består likevel av utmark, både i skoglandskapet og de høyereliggende fjellområdene. I sør og øst stiger landskapet bratt opp til snaufjellet.

NASJONAL INTERESSE

Kjerneområdet for markesamisk kultur finnes i dag i markebygdene i Skånland

og Evenes kommuner. Landskapet formidler i hovedsak overgangen fra reindrift til småbruk, og vitner om en spesiell samisk tilpasning i skjæringspunktet mellom en tradisjonell sjøsamisk bruk og reindriftnomadisme, samt mellom nordsamer og lulesamer lenger sør. Landskapet bidrar dermed til å eksemplifisere mangfoldet i samisk bosetting og identitet og den fleksibilitet i næringstilpasning som har preget historien i Troms for alle folkegrupper.

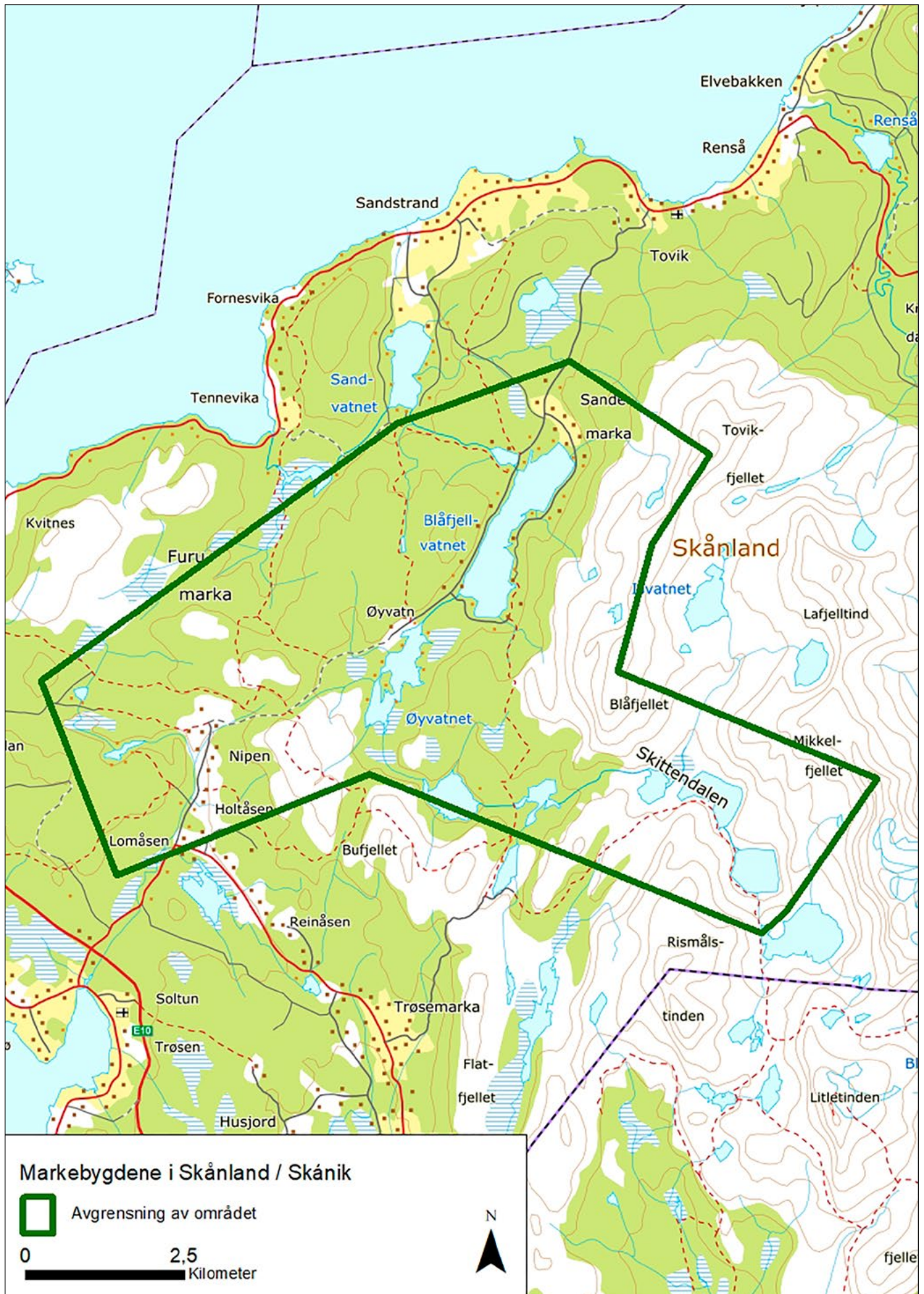
SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

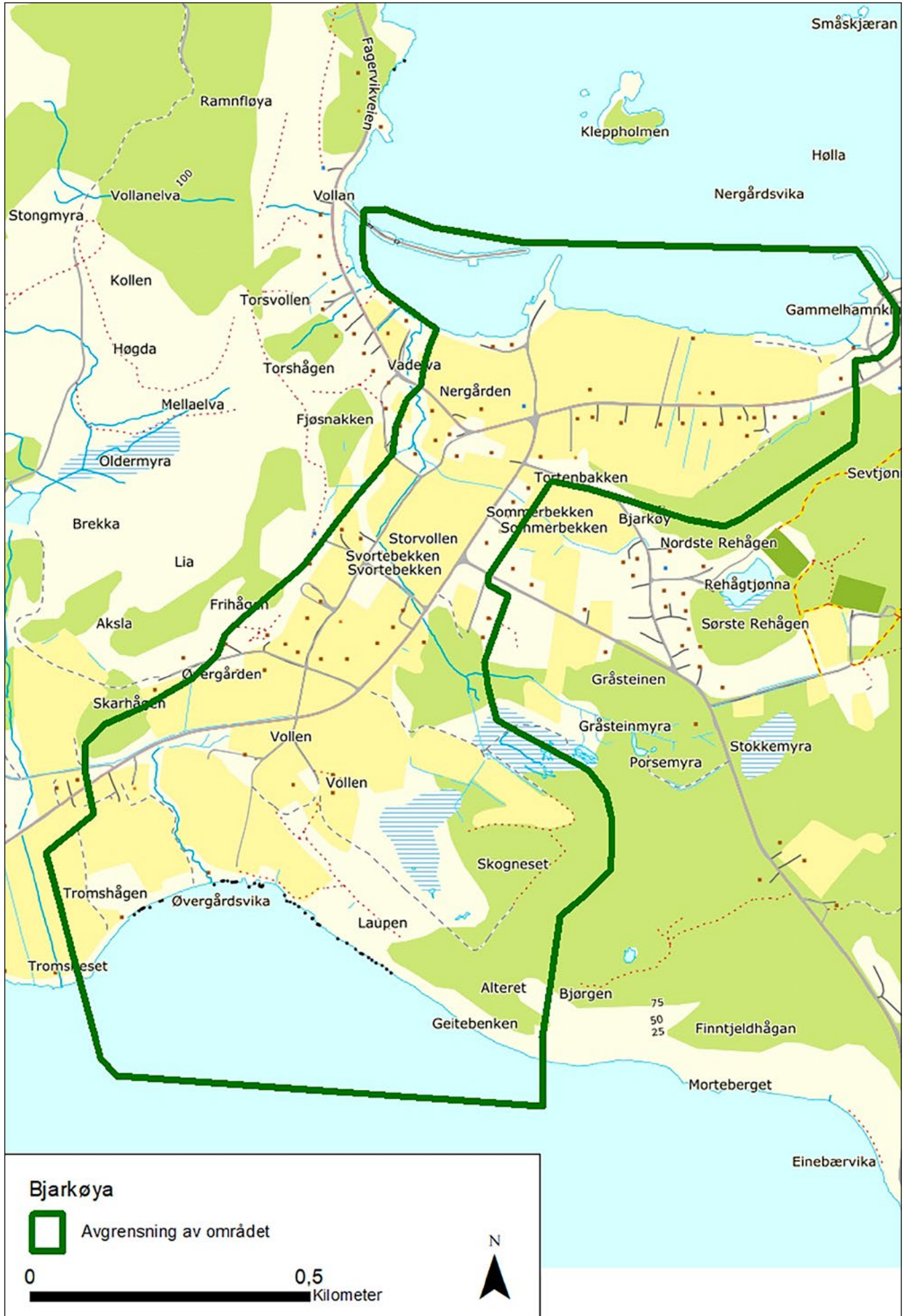
Jordbrukslandskapet er dels preget av gjengroing og dels av modernisering. Noen innmarkstykker ligger brakk og benyttes som beite, mens andre driftes etter moderne prinsipper med store landbruksmaskiner. Utmarksbeitene synes å være i forholdsvis god stand, til tross for gjengroing også her. Hogst for å levere trevirke til et fjernvarmeanlegg synes å ha hjulpet til å holde beitelandskapet åpent. Samtidig kan maskiner brukt i slik skogsdrift forårsake skader på kulturminner, uten at det så langt er rapportert om dette. De høyere belig-

gende utmarksområdene synes stort sett uendret, da sauebeiting bidrar til vedlikehold.

Mange av småbrukene er nedlagt. Enkelte er likevel bra vedlikeholdt, mens andre står til forfall. Forfallet gjelder kanskje i særlig grad nedlagte fjøs, mens det gamle våningshuset ofte fortsatt er bebodd.

- Sametinget har registrert mange fredete bygninger i markebygdene. Det vil antakelig ikke være mulig å ta vare på alle disse bygningene, men et representativt utvalg vil måtte ivaretas og vedlikeholdes for ettertida.
- Det bør stimuleres til fortsatt beiting og skjøtsel av jordbrukslandskapet.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken. Generelle bestemmelser kan benyttes f.eks. knyttet til endringer av de registrerte bygningene.

13. Bjarkøya

Tore Hunds landskap

Harstad kommune

Areal: 1,1 km²

Området ligger i landskapsregion 37)
Kystbygdene i Troms

BELIGGENHET

Bak Grytøyas steile, nordvendte fjellrygg dukker Bjarkøya opp. Langs sørsiden, mellom Bjarkøy og Grytøy, går det strømrrike Kvernsundet. På nordsiden finner en storhavet, men også idylliske holmer med kritthvite sandstrender. Fra Bjarkøy kan en se nordover mot Andøya og Senja, østover mot jordbruksøya Sandsøy og videre mot fastlandet og øyene i Vågsfjordbassenget. Lenger ut ligger øyverene, som på 1800-tallet var viktige baser for fiskeriene.

BESKRIVELSE

Øya deles omtrent midt på av et markert eid. Eidet er et sammenhengende innmarksområde fra fjære til fjære, fra sør til nord, med bebyggelsen i hovedsak samlet i to rekker – Øvergården og Nergården. Aktivt jordbruk preger landskapet. I heiene på begge sider er det fra gammelt av gode sauebeiter, selv om kratt og skog nå er i ferd med å ta over.

På andre halvdel av 1800-tallet tok

Th. Winther, en av datidas omreisende arkeologer, til orde for at Tore Hund kunne ha bodd på Øvergården. Tore tilhørte det som kalles Bjarkøyætten - en høvdingætt fra vikingtida med hovedsete på Bjarkøy. I middelalderen ble ætten en lendmannsslekt med store eiendommer i og utenfor Hålogaland. Tore var en mektig høvding i Hålogaland og en av lederne i opprøret mot kong Olav Digre (Olav den hellige). I følge Snorre var også Tore en av de som drepte kongen i slaget på Stiklestad.

Også vår tids arkeologer har antatt at Øvergården må være riktig plassering av et høvdingsete. Bebyggelsen ligger på toppen av eidet. Der ligger også øyas største og dypeste gårdshaug. Herfra ser man over Kvernsundet og ut i skipsleia mot sørøst, og mot nord kan man se over bebyggelsen på Nergården mot Vågsfjorden og Senja. Ned mot sjøen, både i sørlig og nordlig retning, ligger fruktbar innmark. Tidligere har det vært dyrket korn i området, og «Bjarkøybygget» var et kjent begrep. Ennå står noen av Bjarkøys eldste bygninger på Øvergården, som Ole Ottestadtunet, med våningshuset fra 1870-tallet og driftsbygningen av mektig russetømmer fra rundt 1900-tallet.

På den tydelige strandterrassen langs sjøen i nord ligger Nergården - en rekke med velholdte våningshus og fjøs fra 1800- og 1900-tallet. I Nergårdsvika står naust på rekke og rad – og i bakkant ligger den store nausttuften som angivelig skal være restene av langskipsnaustet til Tore Hund.

Det kan imidlertid også tenkes at naustet har tilhørt Tores oldebarn, Vidkunn Jonssønn. I Magnus Berrfotts saga står det at Vidkunn (f. 1070) og faren, Jon Arnesønn Giske, ble jaget fra Bjarkøy (ca. 1095) av motstanderne til kong Magnus, som røvet alt løsøre og brente gården og et langskip som Vidkunn eide. «Midt på Bjarkøy brenner beste gården jeg vet om», sier et kvad i sagaen.

Bjarkøy-ætta fortsatte å spille en viktig rolle så vel i Hålogaland som i riksstyret i Norge fram til 1300-tallet. Ættas våpenskjold brukes i dag som fylkesvåpen for Troms.

Ved sjøen i sør ligger ett av de største gravfeltene som ennå er bevart på Bjarkøy, og på Frihågen, en avsats i berget i vestenden av Øvergården, ligger et annet gravfelt. Herfra er det vidt utsyn både over bebyggelsen og mot sjøen i nord og sør. Nedenfor det

Øvergården, med bebyggelsen på en stor gårdshaug. Her antas det at Tore Hund bodde.

Foto: Troms fylkeskommune, kulturretaten. Anne-Karine Sandmo

Bjarkøy i havet. Det var gode havneforhold både på sør- og nordsiden av eidet der vi tror Tore Hund bodde. Foto: Facebook, Gamle Bjarkøy.

store gravfeltet i Øvergårdsvika er det rester etter flere jernaldernaust, men de er mindre enn det store naustet på nordsiden. Selv om mange av gravene på innmarka nå er borte, gir strekningen over eidet på Bjarkøy et inntrykk av kontinuitet: frodige jorder, bebyggelsen samlet på de tørrere strandvollene, naust ved sjøen og slektenes graver nær de levende. På begge sider er det heier og fjell, som sannsynligvis er brukt til utmarksbeite langt tilbake i jernalderen.

LANDSKAPSKARAKTER

Eidet med innmarka og de to rekkene med bebyggelse er blikkfanget på Bjarkøya. I bebyggelsesmønsteret i Øvergården og Nergården kan vi ennå se strukturene fra tidligere tette gårdssamfunn med rekker av fjøs og våningshus omgitt av frodig innmark og av store beiteområder. Tilgangen til sjøen på begge sider av eidet er også avgjørende, med nausttuffer både i Nergårdsvika og i Øvergårdsvika.

NASJONAL INTERESSE

Tore Hund spiller en sentral rolle i den nasjonale historien gjennom opprøret mot den sørnorske kongen og hans forsøk på å underlegge seg de frie nordlendingene. Selv om man sannsynligvis aldri kan vite helt sikkert hvor Tore Hund hadde gården sin, er denne strekningen med jordbrukslandskap fra sjø til sjø over gammel gårdsgrunn det nærmeste en kommer høvdingsetets plassering. Området representerer Tores og Bjarkøyættens maktsete med kontinuitet fra vikingtid og framover til innpå 1300-tallet. Det knytter seg derfor stor symbolverdi til landskapet.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Det er tre hovedtrekk som visuelt definerer Bjarkøys nasjonale betydning i dette området:

Jordbrukslandskapet med innmarka over eidet, rekkene med gamle tun i Øvergården og Nergården, og gravene og nausttuffene langs og inne i området.

I planlegging og forvaltning er det viktig at:

- jordbrukskarakteren opprettholdes.
- den tette bygningsstrukturen med rekker av fjøs og våningshus opprettholdes, og at bygningene beholder sine stilpreg og vedlikeholdes etter antikvariske retningslinjer.
- gårdshaugen, gravene og nausttuffene synliggjøres bedre.
- trærne langs nordøstsiden av Frihågen fjernes, slik at denne særegne gravplassen får tilbake sitt vide utsyn.
- Området har vært omgitt av viktige beiteområder, og fortsatt beiting av heiene langs begge sider anbefales for å hindre gjengroing.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

14. Dale, Alvestad, Grøtavær og Skarstein Beiteland og fiskevær med stor tidsdybde

Harstad kommune

Areal: 38,6 km², herav ca. 11 km²

sjøareal

Området ligger i landskapsregion 37)

Kystbygdene i Troms

BELIGGENHET

Området ligger på nordvestsiden av Grytøya, like nord for Harstad by. Den lille bygda Dale ligger lengst sør på en markert strandterrasse. Litt lengere nord ligger bygdene Alvestad og Grøtavær. Skarstein er en gammel, fraflyttet boplass som ligger veiløs og nordvendt ut mot Andfjorden.

BESKRIVELSE

Grytøya og Grøtavær har navnet sitt fra det gammelnorske *grjótr*, som betyr stein. Her er mye rullestein i åkrene og store steinblokker etter siste istid ligger strødd utover. Grøtavær og Alvestad vernes mot den vide Andfjorden og storhavet av skjærgården utenfor som har et vell av holmer og øyer med hvite sandstrender. Bygdene ligger sentralt i forhold til gode fiskeplasser i Andfjorden og Toppsundet, og fisket hadde helt fram til nyere tid stor betydning

i kombinasjon med landbruk. Dette vises tydelig i de strandnære tuftene, støene, naustrekkene, bryggene og egnebuene nede ved sjøen. En annen viktig ressurs er det frodige beitelandet. Selv om jorda er karrig og steinet, er det fra fjære til fjell grønne gressletter som beites av sau. Dalgangene innover fjellmassivet bak bebyggelsen har også vært viktige ressursområder, både for beiting, myrslått og jakt.

I bygdene finnes kulturminner med stor tidsdybde og variasjon, fra eldre steinalder og fram til nyere tid. Allerede i eldre steinalder bodde det folk inn mot fjellfoten på Grøtavær og på Alvestad, og på Skarstein finner vi store, tydelige tufter fra yngre steinalder.

Langs kyststripa og på øyene ligger det flere felt med store gravrøyser fra jernalderen. Lave gravrøyser finnes dessuten i beitelandet over bebyggelsen i Grøtavær. I steinura i Lebukta i utkanten av bygda Alvestad er det registrert et stort antall gravrøyser som har en sjelden utforming. Dette ser ut til å være graver som har elementer fra både norrøn og samisk gravskikk. Veneset ved Alvestad har en unik sam-

ling av steinaldertufter og små og store gravrøyser, der de største kan være fra bronsealderen. Alle disse kulturminnene er godt synlige i landskapet og i god stand.

I hver av bygdene finnes det en gårds- haug fra middelalderen hvor de fleste av husene var plassert før utskiftinga som fant sted på slutten av 1800-tallet. Her finnes metertykke kulturlag fra mange hundre års bosetting på samme sted. Før utskiftinga ble disse gårdstunene drevet i fellesskap.

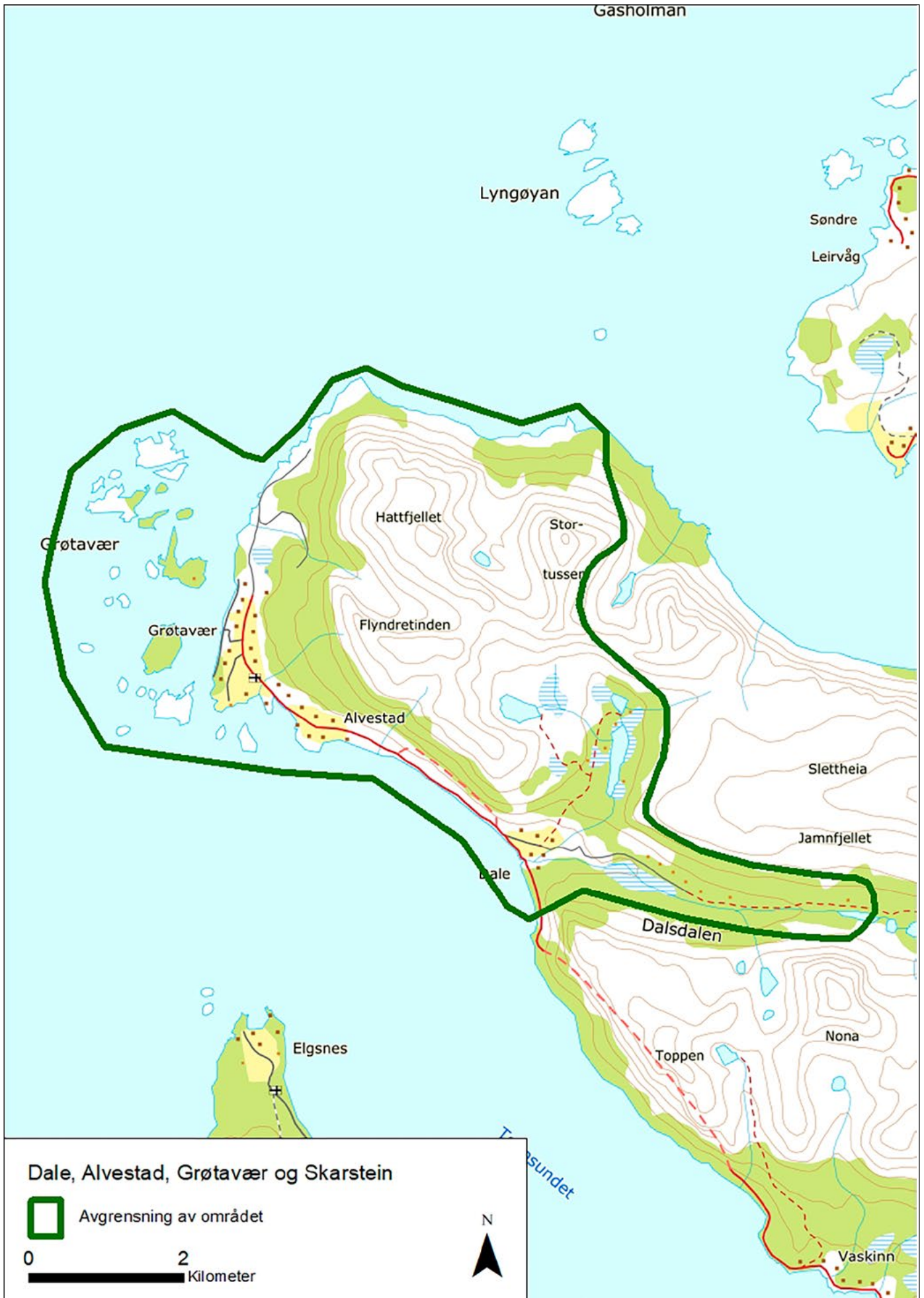
Bygdene har også en godt bevart bebyggelse fra perioden 1850-1960-tallet.

Øyene og holmene har vært en viktig ressurs for bygdene. De er brukt til beite, slått, og egg- og dunsanking. I perioder på slutten av 1800-tallet (Storsildtida) ble det gjort store sildefangster rett utenfor bygdene, og det ble opprettet et salteri på Skipperøya.

I dag har bygdene Alvestad og Grøtavær fremdeles landbruk (sauedrift med utegangersau) samt noen små bedrifter knyttet til leirskole og reiseliv, mens Dale er i ferd med å bli et rent feriested. Skarstein ble fraflyttet på tidlig 1900-tall, og nå er bare tuftene

Bygdene Alvestad og Grøtavær med holmene utenfor. Foto: Pål Alvereng

Den lange naustrekka på Grøtavær er den best bevarte i Troms og består av naust, brygger og småbuer.

Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten. Marit Chruickshank

igjen etter bosettinga på Grytøyas eksponerte nordside.

Hovedstrukturen i bebyggelsen er at våningshusene ligger på rekke langs bygdevegen, mens fjøsene ligger bak og sommerfjøsene er plasserte inn mot fjellfoten på rekke eller i klynger. De smale teigene er skilt med steingjerder. Nede ved sjøen ligger bryggemiljø, støer og lange naustrekker som viser rester etter bygdas fellesdrift. Naust- og bryggerekka på Grøtavær er den best bevarte i Troms.

Grøtavær har en strategisk beliggenhet i Andfjorden, med god oversikt over skipstrafikken inn mot Harstad og bygdene rundt. Tyskerne bygde derfor et kystfort her under andre verdenskrig. Fortet ble også brukt under den kalde krigen. I terrenget like nord for Grøtavær finnes det mange tydelige spor etter begge periodene.

LANDSKAPSKARAKTER

Dette landskapet med tilgang til sjø, fjell og beiteland har gitt gode muligheter for bosetting og livberging gjennom mange tusen år. Kulturminner fra steinalder til nyere tid er godt leselig og viser hvor attraktivt området har vært til alle tider. Bygdene ligger svært strategisk til både for hjemme-

og sesongfiske. Skjærgården utenfor Grøtavær og Alvestad gir en kontrast til den øvrige kyststrekningen der fjellet til tider går rett ned i havet. Holmene beskytter bygdene og har samtidig vært viktige i ressursutnytting. Bygdene har særpregede bygningsmiljøer knyttet til jordbruk og fiske. Naustrekkene med steinstøene, bryggene og egnebuene understreker de sterke båndene til havet.

NASJONAL INTERESSE

Landskapet representerer en typisk småskala fiske- og landbrukstilpasning på de store øyene i området mellom ytterkyst og fjordbunn langs Tromskysten. Området gir et tverrsnitt av utviklingen langs den smale, karrige kyststripen; fra nordvendte og forlatte Skarstein gjennom de aktive bygdene Grøtavær og Alvestad til rekketunet på Dale, som nå hovedsakelig er et feriested. De godt bevarte kulturminnene har stor tidsdybde og viser kontinuiteten i bosetting og næringsveier.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Hele området:

De fire bygdene er ulike og har hver sine særpreg som bør opprettholdes,

men jordbrukslandskapet er viktig på hele kyststrekningen.

- Det bør stimuleres til fortsatt beite for å hindre gjengroing og slik at områdene beholder sin karakter av jordbruksbygger.
- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlig hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.
- Kommunen bør vurdere reguleringsplan for å styre ny fritidsbebyggelse.
- Gravfeltene og områdene med steinaldertufter må ikke splittes opp, men bevares som sammenhengende kulturmiljøer.
- Øyene og holmene utenfor Grøtavær og Alvestad bør forbli inngrepsfrie.

Dale:

Dalebygda er et rekketun på en høytliggende strandterrasse, med en bred og frodig dalgang inn mot Grytøyas indre. Dalebygda er særlig sårbar for endringer i bygningsmiljøet, enten det er ombygging eller riving.

- Det er viktig at både utløer, fjøs og

våningshus blir vedlikeholdt etter antikvariske prinsipper, og at Dalsdalen beites eller slås opp mot de mange sommerfjøsene.

- Eventuell ny fritidsbebyggelse må underordne seg den opprinnelige bebyggelsen, både med hensyn til plassering og utforming.

Alvestad:

Dette er en lengre strekning med bebyggelse og jordbruk. Her dominerer inntrykket av aktivt landbruk og en del eldre, verneverdig bebyggelse. «Alvestadsjyen» med den velholdte naustrekken og Veneset med de store gravrøysene er blikkfanget i dette området, sammen med det frodige jordbrukslandskapet. I utkanten av Alvestad, ved den nye tunnellingangen, ligger et stort, gammelt rasområde med et uvanlig gravfelt.

- Veneset, «Alvestadsjyen» og gravfeltet i rasura bør få et formelt vern gjennom arealplan.
- For bebyggelsen og landskapet for øvrig er det viktig å ta vare på verneverdige bygninger, opprettholde jordbruket og tilpasse eventuelle nye tiltak til helheten.

Grøtavær:

Grøtavær framstår som en konsentrert bygd med småskala jordbruksbebyggelse, små og større innmarks-stykker og en klar tilknytning til havet gjennom den markante naust- og bryggerekken. Gårdshaugen med bebyggelse er bygdas høyest liggende gårdstun. Bebyggelsen med våningshus, fjøs, sommerfjøs, naust, brygger og kaier utgjør en helhet som preger landskapet.

- Det er viktig at disse strukturene opprettholdes, og at nye bygninger tilpasses den tradisjonelle bebyggelsen, både i volum, form, materialvalg og plassering.
- Det trengs god veiledning ved restaurering av den verneverdige bygningsmassen slik at bygningene kan oppleves som en kvalitet

Særegne gravrøysar i ur i utkanten av bygda Alvestad. Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten. Ragnhild Myrstad

i landskapet. Dette gjelder spesielt for bygninger som har mistet sin opprinnelige bruk.

- Naustene må primært få bestå som naust, og bryggene bør settes i stand. En eventuell ombygging av naustene til fritidsboliger må gjøres med stor varsomhet for ikke å ødelegge identitetsverdien som dette kulturmiljøet gir stedet.
- Naust- og bryggerekken bør sikres vern gjennom reguleringsplan.
- Støer og steingjerder bør restaureres der det er behov. Det må fortsatt være fri ferdsel langs fjæra.

- Nye inngrep blir svært synlige i dette landskapet, og det må derfor legges føringer i kommuneplanens arealdel for at den visuelle virkningen av nye tiltak må bli minst mulig.

Skarstein:

- De store steinaldertuftene, sammen med sporene etter 1900-tallets bosetting, må tas vare på og ny bebyggelse bør unngås.
- Det er viktig at området beites, slik at alle kulturminnene er synlige og at plassen skjottes som et kulturlandskap.

Med sin særegne form og den brede bredden av innmark i aktiv bruk er Kveøya blikkfanget i fjordlandskapet. Foto: Robert Nygård

15. Kveøya og Borkenes – Vik

Frodig jordbrukslandskap med lang kontinuitet

Kvæfjord kommune

Areal: 31,3 km², herav ca. 17,6 km² sjøareal

Området ligger i landskapsregion 32) Fjordbygdene i Nordland og Troms

BELIGGENHET

Landskapet ligger i Kvæfjorden på den sørlige delen av Hinnøya. Kveøya ligger innerst i Kvæfjorden og deler fjorden i to sund, Bygdesundet i nord og Øysundet i sør. På Borkenessiden nord for Bygdesundet ligger de fire gamle, sørvendte gårdene Indre og Ytre Gåra, Strand og Rå. På nordsiden av Øysundet ligger Kveøya der de gamle gårdene Hokland, Hundstad, Vebostad og Øynes ligger på rekke. Innerst i Kvæfjorden, i Vikvågen ligger bygda Vik.

BESKRIVELSE

Landbruket har satt preg på landskapet i samtlige bygder i området. Fjorden preger landskapsrommet, der Kveøya

er et sentralt element. En tolkning er at Kveøya har gitt navn til fjorden og kommunen. Formen på øya ligner ei vom, på gammelnorsk *kvidr*. En annen tolkning er at navnet kommer fra fjellformasjonen litt sør for Øynes som nå kalles Haugkjerringa, men som før var kjent som *Kveda*. I følge muntlig tradisjon kom folk langveis fra for å ofre ved klippeformasjonen.

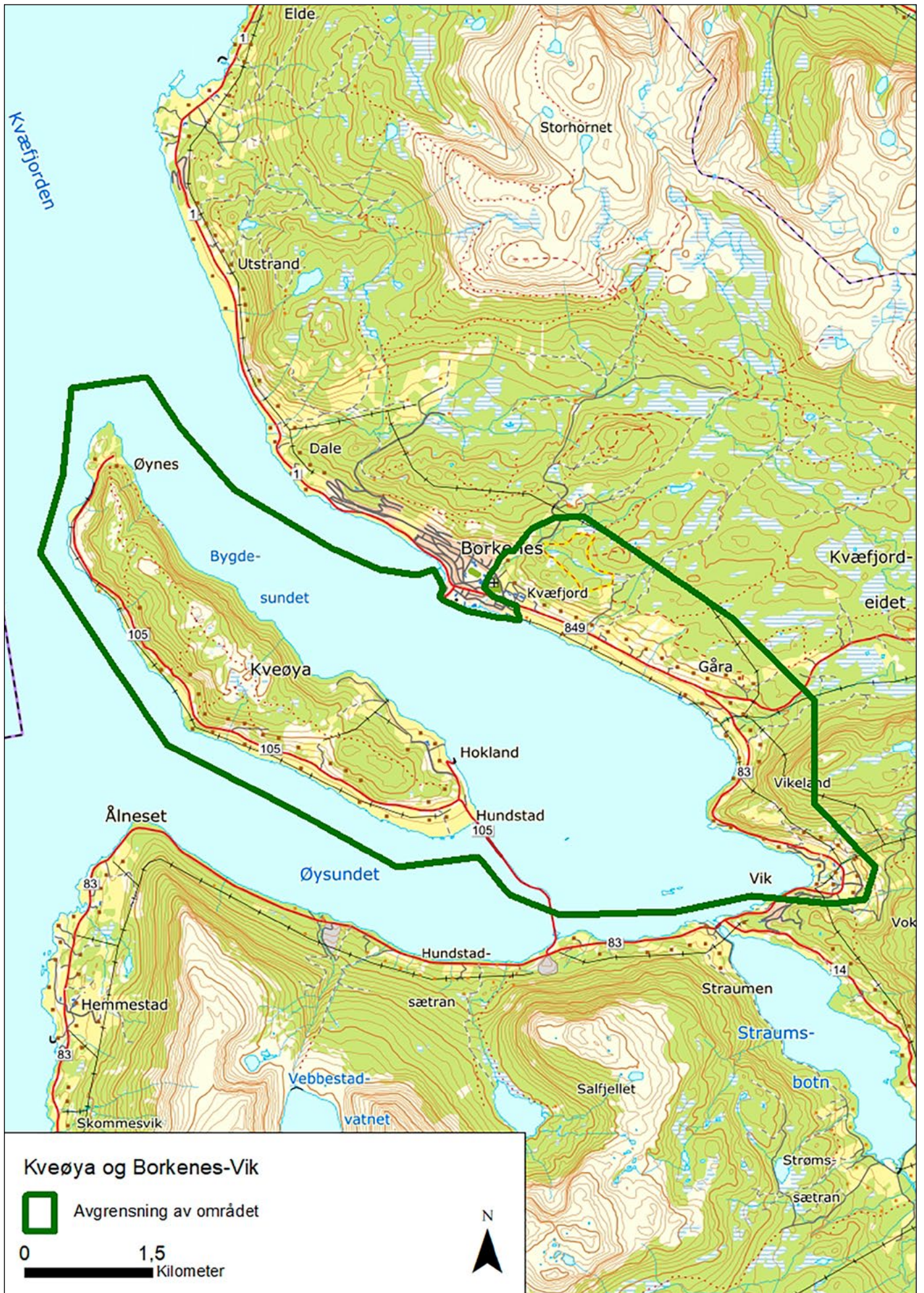
Fjorden og sundene ble skapt av isen, men de bratte liene med den tydelige avsatsen der bebyggelsen ligger, er dannet av havet og landstigningen etter istida. De åpne, brede jordene fra sjøen og opp til hovedvegen danner en bred brem i den bebygde delen av Kveøya og på strekningen fra Rå til Gåra. På hver av hovedgårdene er det registrert gårds- hauger som trolig kan spores tilbake til jernalderen. Arkeologiske utgravninger har avdekket bosettingsspor og jordbruk helt tilbake til bronsealder og førromersk jernalder, og det er funnet

en rekke praktgjenstander som tyder på rikdom i bygdene langt tilbake i tid.

Bygdene har lenge vært kjent som de beste jordbruksområdene i Troms. Her blir det tidlig vår, og jorda er grøderik etter lang opparbeidelse av gode dyrkingslag. Området betegnes som svært fruktbart, og på Rå lå verdens nordligste gartnerskole.

Den siste delinga av gårdene skjedde mellom 1900 og 1920. Eiendommene er delt i lange, smale striper fra fjord til fjell, slik at hver gård har tilgang til ressurser både på sjø og i utmark. Forseggjorte steingjerder er ennå bevart mellom mange av teigene.

I utmarka på strekningen Rå – Gåra er det en tilrettelagt kulturminnesti. På turen kan en oppleve sauer på beite, gamle slåttemark, gravrøyser, beiteland, flotte oppbygde rydningsrøyser og sommerfjøs. Et parti av stien går langs fegater og gjerder som danner et spennende nettverk av stier og stengsler

Indrefiletten av jordbruksområder i Troms. Her dyrkes søte, smakfulle jordbær og gourmetpotet. Foto: Robert Nygård

i landskapet.

På Rå ligger kirkestedet som har vært det samme siden middelalderen. Nåværende kirke er fra 1886. Rett utfor kirka står det en bautastein. Sagnet sier at bautasteinen er pila Senjamannen skaut etter Kvæfjordmøya.

LANDSKAPSKARAKTER

Med sin brede brem av innmark i aktiv bruk er Kveøya blikkfanget i det innelukkede fjordlandskapet. På Borkenessiden ser vi de lange, smale teigene fra steinvorrene i fjæra til sommerfjøsene oppe i den bratte lia. De bærende elementene i landskapet er de sammenhengende jordene i sørhellingene, organiseringen av bebyggelsen på rekke på strandterrassen et stykke opp fra sjøen, og sommerfjøsene øverst oppe i overgangen mellom innmark og

utmark. Steingjerder, steinvorrer og store rydningsrøyser er markerte, visuelle innslag i landskapet. Graver fra ulike deler av jernalderen finnes nede ved sjøen, i innmarka og på høydene over bygda.

NASJONAL INTERESSE

Ingen andre steder i Troms preger de sammenhengende arealene med dyrket mark landskapet så tydelig som her. Området er en svært viktig kilde til den tidligste landbrukshistorien i landsdelen og viser kontinuitet og rikdom langt tilbake i tid. Også gårdshaugene og gravene i inn- og utmark viser at landbruket har vært en av hovednæringene i flere tusen år, helt tilbake til bronsealderen. En så lang jordbrukshistorie er svært uvanlig i denne landsdelen.

Strukturene i kulturlandskapet viser

også tydelig utviklinga fra sambruk til egne bruk på slutten av 1800-tallet. Delinga av gårdene var ferdig så sent som 1920.

SÅRBARHET OG RETNINGSLINJER FOR FORVALTNING

Effektivisering i landbruket med krav til store fellesfjøs, større og mer effektive jordbruksmaskiner og krav til større dyrkingsareal kan føre til endringer som truer landskapets særpreg. Gjennom tid er mange graver blitt pløyd bort og bautasteiner er forsvunnet. De mange steingjerdene og gårdsvegene mellom gårdene er et hinder når man bruker store traktorer. Deler av dette landskapet ble i 2017 med i satsingen «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» under navnet Skallan-Rå. Det innebærer at det for området Skallan-

Samling av sommerfjøs og steingjerder ovenfor gårdene på Strand. Foto: Troms fylkeskommune, kulturetaten. Marit Chruickshank

Rå vil være en egen forvaltningsplan og tilskudd til skjøtsel og vedlikehold.

Bygninger som har mista sin funksjon, står i fare for ikke å bli vedlikeholdt, slik som f.eks. sommerfjøsene og naustene. Økt press på boligtomter legger et press på områder som tidligere har vært brukt til jordbruk. Av erfaring viser det seg at disse områdene inneholder svært mange spor etter jernalderbosetting.

- Gårdshaugene er viktige og sårbare kulturminner som bør merkes, skiltes og sikres. Disse inneholder et svært verdifulle kildemateriale til bygdas historie, og en bør være restriktive med ytterligere inngrep i disse.
- En må sikre at den karakteristiske strukturen knyttet til gårdsbosettingen i størst mulig grad opprettholdes

og at nye hus og driftsbygninger tilpasser seg dette.

- De breie jordene ned mot sjøen er bærende element i landskapet og bør i størst mulig grad beholdes som jordbruksareal.
- Steingjerdene, rydningsrøysene og steinvorrene må ivaretas/restaureres og ryddes fram. Disse er viktige elementer som støtter opp om landskapets karakter. Der de er et hinder for nye landbruksveger, bør en finne alternative løsninger slik at en beholder sammenhengen i de gamle gårdsvegene og utmarksgjerdene.
- Kulturstien ovenfor bebyggelsen må kontinuerlig oppdateres og være i god stand.
- Sommerfjøsene må få jevnlig vedli-

kehold. En bør stimulere til søknader til RMP, Regionalt planprogram, utvalgt kulturlandskap i jordbruket og SMIL-midler samt informere om ordningene som finnes.

- Området bør vises i kommuneplanens arealdel som hensynssone c) med særlige hensyn til landskap. Det bør utarbeides retningslinjer til hensynssonen samt generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel for å ivareta verdiene og sette rammer for arealbruken.

